

บทที่ 2

ชุมชนในประเทศไทย

1. ความหมายของ “ชุมชน”

คำว่า “ชุมชน” หรือ “Community” นี้ได้มีการให้ความหมายหรือนิยามไว้ในแหล่งต่าง ๆ มากพอสมควรเมื่อพิจารณาความหมายเหล่านั้นแล้ว ปรากฏว่ามีความแตกต่างกันไปตามพื้นฐานของแนวคิดและประสบการณ์ของผู้ให้นิยาม รวมทั้งบริบทของการให้นิยามด้วยความแตกต่างเหล่านี้ทำให้สามารถแบ่งความหมายของชุมชนออกเป็น 3 ลักษณะ คือ (1) ชุมชนในความหมายของกลุ่มคน (2) ชุมชนในความหมายของพื้นที่ และ (3) ชุมชนในความหมายของกลุ่มคนที่มีความสัมพันธ์ (อดุลย์ วังศรีคุณ, 2543 : 11-12)

1. ชุมชนในความหมายของกลุ่มคน ความหมายของชุมชนในลักษณะนี้จะเน้นที่กลุ่มคนที่อยู่ในท้องที่หรือเมืองเดียวกัน อยู่ภายใต้กฎหมายเดียวกัน ตัวอย่างของชุมชนในความหมายนี้ได้แก่ กลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านจัดสรรเดียวกัน เป็นต้น

2. ชุมชนในความหมายของพื้นที่ ความหมายของชุมชนในลักษณะนี้จะเน้นที่พื้นที่หรืออาณาบริเวณที่มีคนอยู่ร่วมกัน ชุมชนในความหมายนี้จะแสดงออกให้เห็นในลักษณะของชื่อของชุมชน เช่น ชุมชนบ้านจิวงาม เป็นต้น

3. ชุมชนในความหมายของกลุ่มคนที่มีความสัมพันธ์ ความหมายของชุมชนในลักษณะนี้จะแสดงให้เห็นกลุ่มคนที่มีความสัมพันธ์กัน ซึ่งมีผู้ให้ความหมายไว้หลายสำนวนสามารถแบ่งออกได้ 3 กลุ่ม คือ (1) ชุมชนในความหมายของกลุ่มคนที่มีความสนใจร่วมกัน (2) ชุมชนในความหมายตามแนวมานุษยวิทยา และ (3) ชุมชนในความหมายตามแนวสังคมวิทยา ดังรายละเอียดต่อไปนี้

3.1 ชุมชนในความหมายของกลุ่มคนที่มีความสนใจร่วมกัน ชุมชนในความหมายนี้หมายถึง กลุ่มคนที่มีความสนใจร่วมกัน อยู่ในวงการเดียวกัน ซึ่งอาจจะอยู่ในพื้นที่เดียวกันหรืออยู่คนละพื้นที่ก็ได้ เช่น ชมรมนักวิทยาศาสตร์ ชมรมคณิตศาสตร์ เป็นต้น

3.2 ชุมชนในความหมายตามแนวมานุษยวิทยา ชุมชนในความหมายนี้จะเน้นที่กลุ่มคนที่มีประวัติความเป็นมา ชาติพันธุ์ ความเชื่อ ศาสนา วัฒนธรรมเดียวกัน อยู่ร่วมกันในพื้นที่เดียวกัน

3.3 ในความหมายตามแนวสังคมวิทยา ชุมชนในความหมายนี้ จะเน้นที่ความสัมพันธ์ทางสังคมของสมาชิกในชุมชน การรวมตัวของสมาชิกอาจจะอยู่ในพื้นที่เดียวกันหรือไม่ก็ได้ สิ่งสำคัญคือสมาชิกจะต้องมีความสัมพันธ์ทางสังคม เช่น มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน ทำกิจกรรมร่วมกัน มีการเรียนรู้ร่วมกัน

ไพฑูริย์ เครือแก้ว (2506 : 91) ในหนังสือสังคมชนบทไทย และหลักการพัฒนาชุมชนได้ให้ความหมายของคำว่า ชุมชนดังนี้

กลุ่มบุคคลที่ตั้งอยู่เป็นที่เป็นที่ทางมีขอบเขตอันเดียวกัน และผู้คนเหล่านั้นมีการพบปะ แลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน มีการติดต่อซึ่งกันและกัน มีความสนใจร่วมกัน อย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น ความรักชาติ รักมาตุภูมิ มีแนวพฤติกรรมเป็นอย่างเดียวกัน เช่น การกินอยู่หลับนอน ภาษาพูด การแต่งงาน การใช้เครื่องมือ เป็นต้น รวมความแล้วก็หมายความว่ามีความสัมพันธ์ร่วมกันนั่นเอง ซึ่งถ้าจะแยกให้เห็นเด่นชัดก็จะได้ดังนี้

1. ชุมชนต้องมีสถานที่หรือท้องถิ่นที่มีขอบเขตจำกัด ซึ่งมักจะเป็นที่มีดินน้ำอากาศดี มีแม่น้ำไหลผ่าน มีพื้นดินอุดมสมบูรณ์ เป็นต้น

2. ชุมชนจะต้องมีคนตั้งแต่สองคนขึ้นไป หรือกลุ่มบุคคลที่เป็นหญิงและชาย เด็กและผู้ใหญ่ ต่างก็มีความรู้ ความสามารถ ความสนใจไม่เหมือนกัน แต่มีวิถีพฤติกรรมเหมือนๆ กัน และใช้ชีวิตร่วมกัน มีความผูกพันเป็นพวกเดียวกัน

3. ชุมชนต้องมีศูนย์กลางของการทำงานและบริการต่างๆ บางประเภทเกี่ยวกับการงาน มีอาชีพต่างๆ ของคนในชุมชน ซึ่งต้องอาศัยทรัพยากรธรรมชาติและระดับการศึกษาของบุคคลในชุมชนนั้นๆ เกี่ยวกับบริการต่างๆ ได้แก่ บริการทางการค้า บริการทางสุขภาพอนามัย บริการทางการบันเทิง และโรงเรียน เป็นต้น

ประดิษฐ์ มัชฌิมา (2522 : 42) ให้ความหมายของชุมชนว่า หมายถึง กลุ่มชนที่มีความรู้สึกนึกคิด และผลประโยชน์ร่วมกัน ดังนั้น ชุมชนจึงหมายถึง กลุ่มที่ประกอบด้วย

1. คน
2. อยู่ในที่เดียวกัน
3. มีความรู้สึกนึกคิด และผลประโยชน์ร่วมกัน
4. มีการติดต่อ และไปมาหาสู่กันเป็นประจำ
5. มีสถาบันทางสังคมที่ให้ประโยชน์แก่ชุมชนได้ เช่น วัด โรงเรียน ร้านค้าร่วมกัน เป็นต้น

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2523 : 6-10) ได้ให้ความหมายของคำว่าชุมชน ในเชิงวิชาการไว้ว่า ชุมชน หมายถึง องค์การทางสังคมอย่างหนึ่งที่มีอาณาเขตครอบคลุมท้องถิ่นหนึ่งและปวงสมาชิกสามารถบรรลุถึงความต้องการพื้นฐานส่วนใหญ่ได้ และสามารถแก้ไข ปัญหาส่วนใหญ่ในชุมชนของตนเองได้ และยังมีลักษณะอื่นๆ ประกอบอีก ดังนี้

1. มีอาณาเขตแน่นอนและไม่ใหญ่โตนัก
2. เป็นอาณาเขตที่เล็กที่สุดที่สมาชิกของชุมชนสามารถสนองตอบความต้องการของตนเองได้
3. ชุมชนอาจจะเล็กหรือใหญ่กว่าเขตเมืองตามกฎหมายได้
4. ชุมชนประกอบด้วย ประชาชนจำนวนหนึ่ง มีสถาบันทางสังคม และมีอาณาเขตทางภูมิศาสตร์
5. ชุมชนโดยทั่วไป แบ่งเป็นชุมชนชนบท และชุมชนเมือง ซึ่งจะมีความต้องการของตนเอง และมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของสมาชิก เช่น สมาชิกจะต้องประพฤติปฏิบัติตามบรรทัดฐานของชุมชน หากฝ่าฝืนย่อมถูกลงโทษ ชุมชนจะมีการเปลี่ยนแปลงเคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลา

ไพรัตน์ เดชะรินทร์ (2524 : 3-7) ได้รวบรวมคำนิยามของชุมชน ไว้ดังนี้

1. ชุมชน หมายถึง กลุ่มคนที่อยู่ในท้องที่ หรือในเมืองเดียวกัน ภายใต้กฎหมายเดียวกัน หรืออาณาบริเวณ หรือเมืองที่มีกลุ่มคนอยู่ร่วมกัน หรือชนกลุ่มหนึ่งที่อยู่ร่วมกัน และมีความสนใจในเรื่องต่างๆ คล้ายๆ กัน ร่วมกัน
2. ชุมชน หมายถึง กลุ่มคนที่อยู่ร่วมกัน และสมาชิกทุกคนให้ความสนใจในเรื่องราวต่างๆ ที่เกิดขึ้นภายในกลุ่มชนนั้นร่วมกัน ชุมชนนั้นอาจเป็นหมู่บ้านหนึ่ง ชนเผ่าหนึ่ง หรือเมืองๆ หนึ่งก็ได้
3. ชุมชน หมายถึง ความสัมพันธ์ระหว่างคนที่อยู่ร่วมกันในท้องที่เดียวกัน
4. ชุมชน คือ ระบบสังคมหนึ่งซึ่งประกอบด้วยคนที่อยู่ในอาณาบริเวณเดียวกัน และสมาชิกภายในอาณาบริเวณนั้นกระทำการกิจกรรมเพื่อบำบัดความต้องการที่จำเป็นร่วมกัน
5. ชุมชน คือ คนที่อาศัยอยู่ร่วมกันในอาณาบริเวณที่ติดต่อกัน และคนในอาณาบริเวณเดียวกันนี้มีความสนใจอย่างหนึ่ง หรือหลายอย่างคล้ายคลึงร่วมกัน ทั้งนี้ เป็นผลสืบเนื่องมาจากการอยู่ร่วมกันในท้องที่เดียวกัน

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 (2525 : 272) ได้ให้ความหมายของชุมชนว่า ชุมชน หมายถึงหมู่ชนหรือกลุ่มชนอยู่รวมกันเป็นสังคมขนาดเล็ก อาศัยอยู่ในบริเวณเดียวกัน และมีผลประโยชน์ร่วมกัน

ชิรวัดน์ นิจนตร (2528 : 2) ให้ความหมายว่า ชุมชน คือหน่วยทางสังคมขนาดเล็กหนึ่ง ซึ่งประกอบด้วยสมาชิกที่เป็นกลุ่มก้อนอาศัยอยู่ในอาณาบริเวณเดียวกัน มีประวัติความเป็นมาและสภาพความเป็นอยู่คล้ายคลึงกัน มีความรู้สึกนึกคิดและผลประโยชน์ร่วมกัน ตลอดจนสามารถตอบสนองความต้องการขั้นพื้นฐานของสมาชิกส่วนใหญ่ได้ ชุมชนย่อมหมายถึงแหล่งที่คนมาอยู่ร่วมกันมากมาย แตกต่างกันด้วยวัย ความรู้ ทักษะ ความสามารถ เพศ อาชีพ และกลุ่มผลประโยชน์ต่างๆ จีรพรรณ กาญจนะจิตรา (2522 : 4) และอุทัย หิรัญโต (2522 : 8) ต่างก็มีความคิดเห็นตรงกันว่าชุมชนหรือชุมชน หมายถึงกลุ่มชนหนึ่งที่มีภูมิสำเนาอยู่ในเขตภูมิศาสตร์แห่งใดแห่งหนึ่งที่แน่นอน มีผลประโยชน์ใหญ่ร่วมกัน มีแนวพฤติกรรมเป็นอย่างเดียวกัน ทั้งด้านภาษา ขนบธรรมเนียม ประเพณี หรือมีวัฒนธรรมร่วมกัน

สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทย เพื่อการพัฒนาและองค์กรเซเบโม (CEBEMO) ประเทศเนเธอร์แลนด์ (2533 : 1) ได้ให้ความหมายของชุมชนคือ กลุ่มคนที่มีชีวิตอยู่ในอาณาเขตบริเวณเดียวกัน มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกัน มีฐานะหรืออาชีพเหมือนกัน หรือคล้ายคลึงกัน มีลักษณะของการใช้ชีวิตร่วมกัน ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน นอกจากนี้ยังมีการดำรงรักษาและสืบทอดคุณค่ามรดกทางวัฒนธรรมและศาสนาถ่ายทอดไปยังลูกหลาน

ศ.นพ.ประเวศ วสี (อ้างถึงใน วิชิต นันทสุวรรณ และคณะ, 2541 : 3) ได้ให้ความหมายและความสำคัญของชุมชนไว้ว่า “ชุมชน” คือ การที่คนจำนวนหนึ่ง มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีการเรียนรู้ร่วมกันในการปฏิบัติ ความเป็นชุมชนมีพลังมีศักยภาพสูงในการแก้ปัญหา ทั้งทางเศรษฐกิจ จิตใจ สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม และการเมือง ชุมชนที่เข้มแข็งจะก่อให้เกิดการพัฒนาทุกด้าน”

วิชิต นันทสุวรรณ (2541 : 4) ได้ให้ความหมายและความสำคัญของชุมชนในปัจจุบันว่า มิได้เป็นเพียงขอบเขตด้านกายภาพของการอยู่ร่วมกันของคนเพียงด้านเดียวเท่านั้น แต่ชุมชนมีความหมายครอบคลุมในทุกๆ ด้าน ตั้งแต่ คน ครอบครัว เครือญาติ การผลิต ศาสนา และวัฒนธรรม ชุมชนจึงเป็นการมาอยู่ร่วมกันของกลุ่มคนที่มีวิถีชีวิตเหมือนหรือใกล้เคียงกัน มีการจัดความสัมพันธ์ระหว่างกันตามกฎเกณฑ์ทางสังคม วัฒนธรรม

และมีกิจกรรมร่วมกัน ในพัฒนาการของสังคมยุคใหม่ ขอบเขตด้านกายภาพมิได้เป็นตัวกำหนดหลักของความเป็นชุมชนทุกชุมชน โดยเฉพาะชุมชนในสังคมเมือง การจัดความสัมพันธ์และการมีกิจกรรมร่วมกันพัฒนามาเป็นตัวกำหนดหลัก เรียกว่า “ชุมชนใหม่”

แมคไอเวอร์ (Batten. 1969 : 7) ได้ให้ความหมาย “ชุมชน” คือ “กลุ่มคนที่อยู่ร่วมกัน โดยไม่เพียงแต่สนใจเรื่องต่างๆ ร่วมกันเท่านั้น หากแต่ความสนใจนั้นจะต้องมีขอบเขตมากพอที่จะอยู่ร่วมกันในชีวิตประจำวันจากขนาดเล็กในรูปของหมู่บ้าน เผ่า หรือกลุ่มชนขนาดใหญ่กว่า” กลุ่มชนนี้จะต้องมี แบบแผนของพฤติกรรมเป็นทำนองเดียวกัน เช่น การกินอยู่ การหลับนอน การพูด การแต่งงาน การใช้เครื่องมือ เป็นต้น

อัลเบิร์ต และคนอื่นๆ (Albert C. Tuijnman, 1996 : 55) ได้ให้ความหมายของชุมชนว่า ชุมชน หมายถึง กลุ่มคนที่อาศัยอยู่ด้วยกัน มีพันธะผูกพันด้านต่างๆ ร่วมกัน เช่น งาน ความรัก อุดมการณ์ ศิลปะ ศาสนา วัฒนธรรม เป็นต้น

โดยสรุปแล้วจะเห็นได้ว่าขอบเขตและความหมายของคำว่า “ชุมชน” นั้นขึ้นอยู่กับสถานภาพและสิ่งแวดล้อม เมื่อศึกษาโดยสรุปแล้วจะเห็นว่าชุมชนนั้นต้องประกอบด้วย

1. ประชาชนหรือคน (people)
2. ความสนใจของคนร่วมกัน (common interest)
3. พื้นที่หรืออาณาบริเวณ (area)
4. การปฏิบัติต่อกัน (interaction)
5. ความสัมพันธ์ของสมาชิก (relationship) ที่ผูกพันให้อยู่ร่วมกันในชุมชนนั้น

2. ชนิดของชุมชน

ชุมชนจำแนกออกเป็นหลายประเภท อาทิเช่น

1. ชุมชนชนบท
2. ชุมชนในเมือง
3. ชุมชนบนพื้นที่สูง

ศาสตราจารย์ Alvin L. Bertrand (1959 : 23-24) ได้อธิบายลักษณะความแตกต่างระหว่างชุมชนชนบทและชุมชนในเมือง ว่าเกิดขึ้นจากสภาพสิ่งแวดล้อมหรืออิทธิพลของสิ่งแวดล้อม 3 ประเภท คือ

ก. สภาพสิ่งแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ (geographic environment) จะเห็นความแตกต่างได้จากการที่ชุมชนในเมืองมีสภาพความเป็นอยู่ที่แออัด แข่งขันซึ่งกันและกัน ส่วนชุมชนชนบทนั้นอยู่ห่างไกลออกไปซึ่งใกล้ชิดธรรมชาติมากกว่า การแข่งขันก็น้อยกว่าชุมชนในเมือง การติดต่อกับชุมชนภายนอกมีไม่มากนัก อาจเป็นเพราะการคมนาคมไม่สะดวก จึงทำให้วัฒนธรรมและการเปลี่ยนแปลงใหม่ๆ เข้าไปสู่ชุมชนชนบทได้น้อยมาก

ข. สภาพแวดล้อมทางสังคม (social environment) สังคมในชนบทส่วนมากมีการติดต่ออย่างใกล้ชิดกับสิ่งแวดล้อมของครอบครัว ญาติพี่น้องและเพื่อนบ้าน การดำเนินชีวิตเป็นไปอย่างง่าย ๆ ส่วนสังคมในเมืองประกอบด้วยคนจากถิ่นต่างๆ ที่อพยพมาตั้งหลักแหล่งใหม่ อาจใช้ภาษาพูดต่างกัน นับถือศาสนาต่างกัน และขนบธรรมเนียมประเพณีก็ต่างกัน คือยังคงยึดถือขนบธรรมเนียมประเพณีเดิมของตน มีการติดต่อกับคนอื่นเป็นจำนวนมาก แต่ก็ไม่รู้จักเป็นการส่วนตัว

ค. สภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรม (Cultural environment) วัฒนธรรมของชุมชนชนบทกับในเมือง มีความแตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัด เช่น การแต่งกาย การละเล่นพื้นเมือง นอกจากนั้นอุปกรณ์และเครื่องใช้ภายในบ้านของชาวชนบทยังแตกต่างจากคนในเมือง ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะความก้าวหน้าทางวิทยาการและเศรษฐกิจของชุมชนชนบทและในเมืองแตกต่างกัน

สภาพแวดล้อม 3 ประเภทดังกล่าวมาแล้ว มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงของชุมชนชนบทและชุมชนในเมืองเป็นอย่างมาก ซึ่งพอจะสรุปลักษณะที่แตกต่างกันของชุมชน 3 ประเภท ได้ดังนี้

1. ชุมชนชนบท (Rural Community)

ชุมชนชนบท หมายถึง ชุมชนที่มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับสมาชิกในครอบครัว เครือญาติ และเพื่อนบ้าน ซึ่งเป็นความสัมพันธ์แบบกลุ่มปฐมภูมิ (Primary Relationship)

ลักษณะต่างๆ ไปของชุมชนชนบท (ไพฑูรย์ เครือแก้ว, 2518 : 146-149) มีดังนี้

1. อยู่ร่วมกันแบบทุกคนรู้จักกันติดต่อกันเคยเห็นหน้ากันโดยตรง ความสัมพันธ์และฐานะของบุคคลเกิดขึ้นเองโดยธรรมชาติ เช่น พ่อ ลูก ลูกเขย การควบคุมทางสังคมเป็นแบบกันเอง

2. สังคมชนบทมีการเคลื่อนไหวน้อย หมายถึง การโยกย้ายการเปลี่ยนฐานะไม่ค่อยจะมีความรักถิ่นฐานมีมาก ไม่อยากจะจากไปไหนนานๆ
3. ครอบครัวเป็นหน่วยที่สำคัญทางเศรษฐกิจ เช่น ทำเครื่องมือ เครื่องใช้สอย ทำอาหารเอง ทอเสื้อผ้าเอง มีการซื้อขายเฉพาะสิ่งที่จำเป็นเท่านั้น เรียกเป็นภาษาเศรษฐกิจศาสตร์ว่า ครอบครัวชนบท เป็นทั้งหน่วยอุปโภค บริโภค และหน่วยการผลิต
4. มีอัตราการเกิดสูง เนื่องจากวันหนึ่งๆ ไม่ค่อยจะออกไปทำงานนอกบ้านหรือไปทำธุรกิจที่ไหนนานๆ มักอยู่กับบ้านทำงานในไร่นาแล้วก็กลับบ้าน วันหนึ่งๆ อยู่แต่กับลูกเมีย จึงทำให้มีลูกมาก และอีกประการหนึ่ง ชาวชนบททั่วไปไม่รู้จักการคุมกำเนิด หรือวิธีที่จะทำให้มีลูกเท่าที่ความสามารถของตนจะเลี้ยงลูกได้
5. ขนาดของครอบครัวใหญ่ ในครอบครัวหนึ่งๆ มีทั้งสามี ภรรยา พ่อตา แม่ยาย และลูกๆ พ่อแต่งงานบางคนก็เอาลูกเอาเมียมาอยู่ด้วยกลายเป็นมีลูกเขยหรือลูกสะใภ้และหลานๆ เพิ่มขึ้นมาอีก
6. เด็ยความยืนนานของชีวิตน้อย เพราะตายเสียเมื่ออายุยังน้อยๆ เป็นจำนวนมาก เพราะการแพทย์และการอนามัยไม่ดี
7. มีทัศนคติเป็นคนหัวโบราณ ยึดมั่นอยู่ในประเพณีเก่าๆ ไม่ยอมเปลี่ยนแปลงและต่อต้านของใหม่ๆ
8. ชาวชนบทเป็นคนขี้ดขำ และชอบเก็บเงินไว้เฉยๆ ซึ่งทำให้เงินไม่หมุนเวียน
9. ชาวชนบทเชื่อโชคลาง เชื่อในเรื่องภูติผีปีศาจ เชื่อในเรื่องเวทมนตร์คาถา
10. ระดับการศึกษาและทักษะในอาชีพ และชีวิตทั่วๆ ไปต่ำ ทั้งนี้เพราะขาดสถาบันการศึกษา ขาดอุปกรณ์ และเครื่องส่งเสริมทางสังคมที่จะฝึกใฝ่หาวิชาความรู้ หรือรักษาระดับความรู้ไว้เมื่อออกจากโรงเรียนแล้ว และขาดองค์การและสถาบันทั่วๆ ไปที่จะทำงาน และฝึกฝนตนเองให้มีทักษะในทางอาชีพด้านต่างๆ
11. ชาวชนบทมีความสัมพันธ์กันในหมู่บ้านอย่างแน่นแฟ้นเป็นแบบ "พวกเรา" มีความสัมพันธ์กันตามประเพณีโดยไม่มีเหตุผล แบบรู้จักกันหัวบ้านท้ายบ้าน รักใคร่ก็รักกันทั้งหมู่บ้าน เกลียดใครก็ชูปชิบประณามคนๆ นั้นทั้งหมู่บ้าน
12. ชาวชนบทใช้เงินส่วนใหญ่ไปในพิธีการต่างๆ เช่น บวชพระ แต่งงาน งานศพ ทำบุญ ฉลองต่างๆ ฯลฯ

13. ชาวชนบทมีระดับความคิดและความเข้าใจแคบอยู่แต่เฉพาะความจริงง่าย ๆ ในหมู่บ้านเป็นแบบถีนนิยม

14. มีทัศนคติในชีวิตตามประเพณี เช่น ท้อแท้ ไม่กระตือรือร้น ไม่ดีนรณ มีชีวิตอยู่อย่างนี้ก็ดีแล้ว ไม่เชื่อและไม่ไวใจของใหม่ๆ ฯลฯ

15. ชาวชนบทมีค่านิยมหรือนิยมยกย่องสิ่งต่อไปนี้ คือ เจ้านาย การเอื้อเฟื้อโอบอ้อม ถนอมพระ จิตใจเมตตากรุณา นับถือผู้ใหญ่ การรู้จักบุญคุณ การไม่เล่นชู้สาว การไม่ทำให้บรรพบุรุษศาสนาเสื่อมเสียโดยการทำให้ชู้กับพระหรือชี การได้บวชเรียนหรือรู้เรื่องทางศาสนา ผู้มีวิชาความรู้ด้านต่างๆ ความขยันหมั่นเพียรประกอบอาชีพสุจริต การไม่ลืมหืม ลิ้มกำพิต และความรักเอาใจใส่ญาติพี่น้องและท้องถิ่น เป็นต้น

2. ชุมชนในเมือง (Urban Community)

ชุมชนในเมือง หมายถึง ชุมชนที่อาศัยอยู่ในบริเวณซึ่งเป็นภูมิลำเนาของคนกลุ่มใหญ่ มีคนอยู่ร่วมกันเป็นจำนวนมาก ความสัมพันธ์ของสถาบันครอบครัว สมาชิกในครอบครัวมีไม่มากนัก โดยเฉพาะหากเป็นครอบครัวที่มีสมาชิกออกทำงานนอกบ้านหลายคน โอกาสที่จะพบปะกันก็มีแต่เวลาหลังเลิกงานแล้ว ตอนเช้าก็ต้องรีบไปทำงาน ความสัมพันธ์ในด้านสังคมมักจะสร้างขึ้นเพราะตำแหน่งหน้าที่ เช่น ระหว่างผู้บังคับบัญชา และผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา ระหว่างพ่อค้าและลูกค้า ระหว่างความแตกต่างของชุมชนในเมืองและชุมชนชนบท

ในเมือง	ชนบท
1. ประชาชนแออัด	1. ประชาชนไม่แออัด
2. ฐานะเศรษฐกิจแตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัด คือ มีรวยที่สุดและจนที่สุด	2. ฐานะเศรษฐกิจแตกต่างกันไม่มากนัก
3. มีหลายกลุ่มชน	3. มีกลุ่มชนเดียว
4. ไม่เคร่งศาสนา	4. เคร่งศาสนา
5. อาชญากรรมมาก	5. อาชญากรรมน้อย
6. มีกฎหมายและระเบียบแบบแผน เพราะมีคนหมู่มาก	6. ถือจารีตประเพณี
7. มีการศึกษาดีกว่า	7. มีการศึกษาน้อย
8. มีสถานพยาบาลหรือสถานอนามัยมากกว่า	8. มีสถานพยาบาลหรือสถานอนามัยน้อย
9. บริการต่างๆ และสิ่งอำนวยความสะดวกมากกว่าชนบท	9. บริการต่างๆ และสิ่งอำนวยความสะดวกน้อยกว่า

เจ้าของกิจการ คือ นายจ้าง และลูกจ้าง ต่างมีความหวัง ความก้าวหน้าในชีวิตของตนเอง ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นมีสิ่งจอบปลอมแฝงไว้มากกว่าในชนบท ความสนิทสนม หรือการช่วยเหลือซึ่งกันและกันจะหาได้น้อยมาก ความสัมพันธ์ห่างเหินอยู่แบบตัวใครตัวมัน ไม่มีการร่วมสังสรรค์กัน

3. ชุมชนบนพื้นที่สูง

สังคมบนพื้นที่สูงที่จะกล่าวต่อไป หมายถึง สังคมของชุมชนชาวเขาและชนกลุ่มน้อยในภาคเหนือและภาคตะวันตกของประเทศไทย แต่จะเน้นการกล่าวถึงชุมชนชาวเขาและชนกลุ่มน้อยในภาคเหนือตอนบนพอสังเขปดังต่อไปนี้

ประชากรชาวเขาและชนกลุ่มน้อยในประเทศไทยที่ไม่รวมผู้อพยพชาวจีนฮ่อ มี 9 เผ่าพันธุ์ ตามลำดับจำนวนประชากร คือ กะเหรี่ยง แม้ว มูเซอ ลีซอ เย้า ถิ่น อีเก้อ ลัวะ และขมุ รวมทั้งสิ้นจำนวน 554,171 คน (สถาบันวิจัยชาวเขา 2532) โดยแบ่งเป็น 2 กลุ่มใหญ่ ตามตระกูลภาษา (ชอบ คชานันท์, 2533 : 21) คือ

1. กลุ่มออสโตรเอเชียติก (austro-asiatic) ในสายของภาษามอญ-เขมร ได้แก่ เผ่าละว้า หรือลัวะ ขมุ ถิ่น และ (ผี) ตองเหลือง หรือมลาบรี

2. กลุ่มจีน ทิเบต จำแนกได้อีก 4 กลุ่มย่อย ได้แก่ กลุ่มในสายตระกูล ภาษา Sinitic มีผู้อพยพชาวจีนฮ่อที่อยู่กระจายตามหมู่บ้านชาวเขาทั่วไป และมีชื่อว่า “ผ่าห้า” โดยไม่รวมพวกฮ่อ อิสลาม หรือเรียกว่า ผ่าลี อีกตระกูลย่อยหนึ่งคือ กลุ่มตระกูลภาษาทิเบต-พม่า ได้แก่ มูเซอ ลีซอ และอีเก้อ กลุ่มตระกูลภาษากะเหรี่ยง ได้แก่ พวกกะเหรี่ยงที่อพยพเข้าสู่ประเทศไทยไม่เกิน 300 ปี และกลุ่มตระกูลภาษาแม้ว-เย้า ได้แก่ เผ่าแม้ว และเผ่าเย้า แต่ นักภาษาศาสตร์บางคนจัดให้อยู่ในกลุ่มภาษาออสโตร-ไทย

3. ชุมชนที่ยืนในประเทศไทย

ในรอบทศวรรษล่าสุดซึ่งองค์กรชุมชนและเครือข่ายการเรียนรู้มีบทบาทสำคัญในชุมชนไทย การเรียนรู้ของชาวบ้านในกระบวนการเครือข่าย มีการวิเคราะห์และเก็บรวบรวมประสบการณ์จากการเข้าร่วมการพัฒนาของชุมชน ผ่านการคิด การไตร่ตรองร่วมกัน พบว่าในอดีตสังคมไทยมีความหลากหลายทั้งในด้านผลิตพืชผลทรัพยากรธรรมชาติ ประเพณีวัฒนธรรม และภูมิปัญญา ทำให้เกิดการเลือกในการดำรงชีวิตอันหลากหลายพึ่งตนเองได้หลายรูปแบบ ชาวบ้านมีทักษะในการพึ่งตนเอง ที่เกิดจากการผสมผสานความรู้ความสามารถ

หลายๆ ด้านเข้าด้วยกัน ดำรงชีวิตอยู่บนพื้นฐานของครอบครัวและเครือญาติ ในฐานะของสมาชิกคนหนึ่งในกลุ่มคนที่ประกอบด้วยหลายครอบครัวอยู่ร่วมกันและคำจูนซึ่งกันและกัน เป็นระบบพึ่งพาอาศัย เป็นความหลากหลายของเทคนิควิทยาในการดำรงชีวิตและภูมิปัญญาของการอยู่ร่วมกันเป็นสังคม และภูมิปัญญาที่หลากหลายนำไปสู่การแตกแขนงทางความคิดมากมาย และนำไปสู่การยอมรับบทบาทหน้าที่ที่ต่างกัน มีน้ำใจเอื้ออารีต่อกันมากกว่าสังคมที่มนุษย์ต้องแข่งขันกัน เพราะทางเลือกของชีวิตที่ต้องขึ้นอยู่กับการผลิตอย่างใดอย่างหนึ่งหรือไม่ก็ชนิด และมีความเสี่ยงสูง นำไปสู่กระบวนการศึกษารากเหง้าทางวัฒนธรรม ความรู้ภูมิปัญญาของตนเอง และนำกลับมาปรับใช้ชีวิตในสภาพสังคมแบบใหม่ เป็นทางเลือกของชาวบ้านในชุมชน

ทางเลือกใหม่ที่ชาวบ้านในชุมชนเลือกนั้น มีสององค์ประกอบสำคัญ คือ

1) องค์ประกอบด้านปัจเจก หรือครอบครัวของตนเอง

2) องค์ประกอบด้านชุมชน หรือองค์กรชุมชน หรือระบบต่างๆ ที่เกิดจากการร่วมมือของชาวบ้านหลายคนหรือหลายครอบครัวร่วมกัน

อีกนัยหนึ่งก็คือ ต้องมีทั้งระบบการพึ่งตนเองและระบบการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ตามกระบวนการทางภูมิปัญญาในสังคมชุมชนแต่อดีต และการพึ่งตนเองกับการพึ่งพาอาศัยนั้นไม่ได้แยกส่วนออกจากกัน แต่เป็นกระบวนการที่ชาวบ้านและชุมชนต้องร่วมกันพัฒนาระบบการจัดการด้านต่างๆ ขึ้นมา

ระบบที่เกี่ยวข้องมีอยู่ 10 ระบบ และสัมพันธ์กันอย่างเป็นกระบวนการ เรียกว่า “แนวทางการพัฒนาเพื่อความยั่งยืนของชุมชน” หรือ “ชุมชนยั่งยืน” (Sustainable Community) มีรายละเอียดดังนี้

1) ระบบคุณค่า เป็นนามธรรมที่คอยกำกับกิจกรรมหรือการดำเนินกิจกรรมของระบบอื่นๆ โดยมี “คน” และ “การอยู่ร่วมกันเป็นชุมชน” เป็นเป้าหมายสำคัญ ระบบคุณค่าจะเน้นการจัดความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน (สังคมหรือชุมชน) ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ (การผลิต การจัดการทรัพยากรและการเลือกใช้เทคโนโลยี) และคนกับคุณธรรม (กายและจิต) ระบบคุณค่าจึงปรากฏอยู่ในกฎระเบียบต่างๆ ของสังคมในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ และกระบวนการถ่ายทอดเรียนรู้ของชุมชน

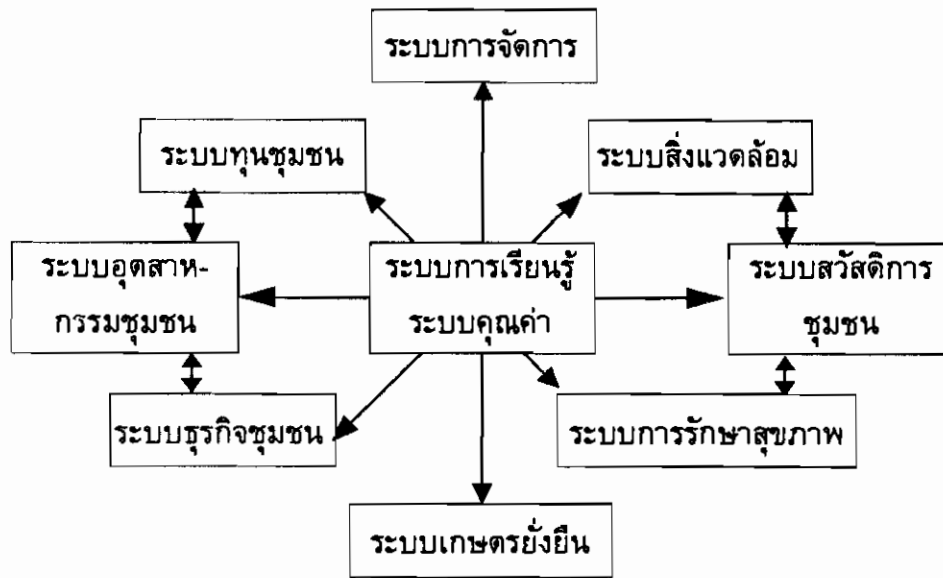
2) ระบบการเรียนรู้ เป็นแกนกลางของกิจกรรมทุกระบบเป็นการเรียนรู้ที่ต่อเชื่อมความรู้ภูมิปัญญาของชุมชนเข้ากับความรู้ทางสากลพัฒนาองค์ความรู้ใหม่ที่สอดคล้องและ

รับใช้ชีวิตและชุมชนในปัจจุบัน กิจกรรมหรือระบบอื่นๆ จึงต้องมีการเรียนรู้เฉพาะระบบหรือเฉพาะด้าน โดยมี “ภูมิปัญญา” เป็นแกนกลาง เชื่อมร้อยความรู้ทุกส่วนเข้าด้วยกันเป็นองค์ความรู้ใหม่ของชุมชนไทย

3) ระบบเกษตรกรรมยั่งยืน คือการเกษตรที่คำนึงถึงวงจรความอุดมสมบูรณ์โดยธรรมชาติ หลีกเลี่ยงเทคนิคหรือวิธีการทางการเกษตรที่ส่งผลกระทบต่อวิถีธรรมชาติ เกษตรกรรมยั่งยืนในทางรูปธรรม จึงหมายรวมถึง เกษตรผสมผสาน วนเกษตร สวนสมรม (ภาคใต้) ไร่นาสวนผสม เกษตรธรรมชาติ พุทธเกษตรกรรม ฯลฯ ที่มีเป้าหมายเพื่อการบริโภคและมีส่วนเกินเพื่อการแบ่งปันและแลกเปลี่ยนทั้งผ่านระบบการแลกเปลี่ยนแบบวัฒนธรรมชุมชน และแบบใหม่

4) ระบบทุนชุมชน ความคิดที่ก่อตัวขึ้นจากปัญหาหนี้สินและการพึ่งพาสถาบันทุนของระบบใหญ่ คือ การพึ่งตนเองด้านทุนหรือนัยหนึ่งคือ ระบบการสะสมทุนของชุมชนที่มีรูปแบบและวิธีการทางวัฒนธรรมเข้ามามีบทบาท ทั้งในด้านการระดม การบริหารจัดการ หลักเกณฑ์และกฎระเบียบต่างๆ รากฐานความคิดจึงแตกต่างจากการสะสมทุนของระบบทุนนิยม และมีเป้าหมายเพื่อตอบสนองการปัจจัยพื้นฐานของสมาชิกชุมชน

5) ระบบธุรกิจชุมชน หรือ การตลาดที่ชุมชนต้องการซึ่งประกอบด้วย การจัดการด้านการตลาดเพื่อเพิ่มมูลค่าของผลผลิตของตนเอง การจัดการด้านการตลาดเพื่อลดต้นทุนสินค้าอุปโภคบริโภคที่ชุมชนผลิตเองไม่ได้ต้องนำเข้ามาจากภายนอกชุมชน และสุดท้ายคือ การจัดการด้านระบบการแลกเปลี่ยนผลผลิตระหว่างชุมชนต่อชุมชน และระหว่างผู้ผลิตกับผู้บริโภค

ระบบและกระบวนการของแนวทางของชุมชนยั่งยืน

6) ระบบอุตสาหกรรมชุมชน เป็นระบบคู่กับระบบธุรกิจแต่มีพัฒนาการต่อเนื่องจากระบบการพึ่งตนเองเดิมที่ครอบครัวเป็นผู้แปรรูปเพื่อเก็บถนอมผลผลิตของตนเองไว้บริโภคในระยะยาว โดยมีเทคนิควิทยาการแปรรูปต่างๆ เช่น เครื่องสีมือ การผลิตเครื่องมือเครื่องใช้พื้นบ้านต่างๆ เป็นต้น ศักยภาพพื้นฐานเดิมนี้ไม่ได้รับโอกาสในการพัฒนาโดยชุมชนและเป็นของชุมชนเอง ในปัจจุบัน อุตสาหกรรมชุมชนในความหมายนี้จึงมี 3 แบบ คือ อุตสาหกรรมชุมชนแปรรูปผลผลิตของตนเอง อุตสาหกรรมชุมชนผลิตผลิตภัณฑ์จากทรัพยากรในท้องถิ่น และอุตสาหกรรมชุมชนที่นำวัตถุดิบจากภายนอกมาผลิตเพื่อตอบสนองการบริโภคและใช้สอยในชุมชน

7) ระบบสิ่งแวดล้อม นอกเหนือจากการเกษตรและอุตสาหกรรมและอุตสาหกรรมที่คำนึงถึงผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมแล้ว ระบบสิ่งแวดล้อมของชุมชนยังครอบคลุมถึง สภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อวิถีชีวิต ระบบสิ่งแวดล้อมจึงหมายถึงรวมถึง ดิน น้ำ ป่า อากาศ การจัดการทางกายภาพของชุมชน เช่น ถนนหนทาง แหล่งศูนย์กลางชุมชน เป็นต้น และสภาพแวดล้อมทางสังคมที่เอื้อต่อการเจริญชีวิตด้วย

8) ระบบสวัสดิการชุมชน ความคิดแรกเริ่มของชุมชน คือ ชาวบ้านต้องมีสวัสดิการเหมือนข้าราชการ เมื่อรัฐให้ไม่ได้ ชุมชนต้องดำเนินการเอง จึงเกิดกองทุนสวัสดิการชุมชน

ที่นำผลกำไรของกองทุนชุมชนต่างๆ มาจัดสรรเป็นค่ารักษาพยาบาล ค่าทำศพ บำนาญ การศึกษา ฯลฯ เมื่อสำเร็จแล้วพบว่าเป้าหมายสำคัญของระบบสวัสดิการชุมชนคือ การสร้างหลักประกันความมั่นคงในชีวิตร่วมกัน หลักประกันที่ว่านี้อาจหมายรวมถึง การแก้ปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ เช่น การช่วยเหลือให้ผู้ไม่มีที่ดินทำกินของตนเองได้ด้วย เป็นต้น

9) ระบบการรักษาสุขภาพของชุมชน ตั้งอยู่บนฐานของความรู้ด้านการแพทย์ที่เรียกรวมๆ ว่าแผนไทย ซึ่งไม่ได้เน้นที่การรักษาแต่เน้นการดูแลสุขภาพซึ่งเชื่อมโยงตั้งแต่ภาวะร่างกายของคน (ธาตุ) ฤดูกาล อาหาร และยาสมุนไพร เกี่ยวข้องโดยตรงกับการจัดการการผลิตในระบบเกษตรกรรมยั่งยืน และระบบการรักษาสิ่งแวดล้อมของชุมชน

10) ระบบการจัดการของชุมชน นอกเหนือจากการที่ทุกระบบมีการจัดการของตนเองแล้ว ทั้งชุมชนจะต้องมีการจัดการร่วมเพื่อให้อยู่ในทิศทางเดียวกัน ระบบการจัดการชุมชนนี้อาจหมายถึงระบบแม่ของทั้ง 9 ระบบที่ทำให้องค์กรชุมชน (ใหม่) ที่เกิดขึ้นพัฒนาภาวะความเป็นสถาบันทางสังคมที่สมาชิกในชุมชนพึ่งพาได้ ทดแทนบทบาทของสถาบันหมู่บ้าน (เดิม) ที่อ่อนตัวลง (วิชิต นันทสุวรรณ, จำนวน์ แรกพินิจ, 2541 : 13-17)

ชุมชนหนึ่งๆ อาจจะไม่สามารถพัฒนาระบบทั้ง 10 ระบบขึ้นภายในชุมชนครบ แต่ชุมชนสามารถสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างชุมชนเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนด้วยกันขึ้นมาทดแทนได้

4. ภารกิจหน้าที่ของชุมชน

ชุมชนมีภารกิจหน้าที่ในการจัดให้มีบริการต่างๆ ภายในชุมชนอย่างมีสัดส่วนและเหมาะสมกับความต้องการในการดำรงชีวิตของชุมชน โดยมีรัฐบาลให้ความสนับสนุนและส่งเสริมให้ชุมชนนั้นสามารถพัฒนาตนเองได้ตามขีดความสามารถของแต่ละชุมชน ภารกิจหน้าที่ของชุมชนพอสรุปได้ดังนี้

4.1 จัดบริการขั้นต้นสำหรับสมาชิกในชุมชน บริการดังกล่าวเป็นสิ่งที่มิใช่ประโยชน์และสมาชิกทุกคนต้องใช้ เช่น การจัดให้มีสถานพยาบาลหรือสถานอนามัยในชุมชนนั้นๆ เมื่อมีการเจ็บไข้ได้ป่วย สมาชิกในชุมชนก็ต้องมาใช้บริการดังกล่าว

โรงเรียนก็เป็นบริการขั้นต้นสำหรับสมาชิกในชุมชน เป็นสถานที่ให้การศึกษา สอนวิชาความรู้และอบรมสมาชิกที่เกิดใหม่ให้นำความรู้ไปใช้ในการประกอบอาชีพเพื่อความอยู่รอดในชุมชน

บริการถัดมาที่นับว่าสำคัญ คือ สถาบันทางศาสนา ในหมู่บ้านชนบทไทย ส่วนใหญ่หมายถึงวัดในศาสนาพุทธ ความหมายของสถาบันศาสนาที่กว้างหมายรวมถึงความเชื่อถือ ขนบธรรมเนียมประเพณีของหมู่บ้าน คำสั่งสอนในศาสนา สถาบันศาสนาเปรียบเสมือนมาตรการควบคุมความประพฤติปฏิบัติให้คนอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขภายในชุมชน ในชุมชนชนบทไทยจะเห็นอิทธิพลของศาสนาอยู่มากทีเดียว และดูเหมือนจะเป็นบริการที่มีเกือบครบถ้วนทุกหมู่บ้านในชนบทไทย (ไพรัตน์ เดชะรินทร์, 2524 : 24)

4.2 การจัดให้มีสิ่งอำนวยความสะดวกเบื้องต้นแก่สมาชิกในชุมชน เช่น

- ก. มีน้ำดื่ม น้ำใช้เพียงพอ
- ข. มีถนนภายในชุมชน และถนนติดต่อกับชุมชนภายนอก
- ค. มีไฟฟ้า
- ง. สนามกีฬา สนามเด็กเล่น
- จ. สวนสาธารณะ
- ฉ. การรักษาความสะอาด (กวาดและเก็บขยะ)

๔๓๔

4.3 จัดให้มีตัวแทนของสมาชิกชุมชนในการดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อประโยชน์ส่วนรวมของชุมชน เช่น การคัดเลือกคณะกรรมการหมู่บ้านเป็นตัวแทนของสมาชิกในชุมชนเมื่อเกิดปัญหาขึ้นในชุมชนคณะกรรมการดังกล่าวจะทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยหรือแก้ไขปัญหาต่างๆ

4.4 การรักษาคุ้มครองความปลอดภัยและสวัสดิภาพของสมาชิกในด้านร่างกายและทรัพย์สิน อาจทำได้โดยการที่คณะกรรมการหมู่บ้านรวบรวมเงินจากสมาชิกในชุมชนเพื่อนำไปจ้างยามรักษาการณ์ หรือจัดให้มีตำรวจเป็นผู้ให้การคุ้มครอง

4.5 สร้างความเป็นปึกแผ่นและเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันภายในชุมชน โดยจัดให้มีพิธีการในโอกาสต่างๆ เช่น งานทำบุญปีใหม่ งานสงกรานต์ งานลอยกระทง เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อเป็นการส่งเสริมให้สมาชิกในชุมชนมีทัศนคติที่ดีต่อชุมชน

ภารกิจหน้าที่ของชุมชนนอกจากที่กล่าวมาแล้ว Roland L. Warren (1965 : 358-359) ยังได้กำหนดหน้าที่ของชุมชน สรุปได้ดังนี้

1. มีหน้าที่ให้การช่วยเหลือพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันของสมาชิก และองค์กรต่างๆ ในชุมชน

2. มีการผลิตจ่ายแจก และมีการบริโภค
3. มีการถ่ายทอดอบรม ขัดเกลาสังคม เช่น การถ่ายทอดปลูกฝังค่านิยมขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆ
4. การมีส่วนร่วมทางสังคมของสมาชิก
5. มีการให้บริการในด้านต่างๆ แก่สมาชิกในชุมชน เช่น การบริการในด้านสุขภาพและบริการในด้านการศึกษา

5. การศึกษาปัญหาและการสำรวจข้อมูลชุมชน

ปัญหาของชุมชนที่สำคัญมี 4 ประการ คือ

5.1 ปัญหาการศึกษา ปัญหาการศึกษาของทุกชุมชนนับได้ว่าเป็นปัญหาสังคมซึ่งจะก่อให้เกิดปัญหาอื่นๆ ติดตามมาอีกมากมาย ปัญหาการศึกษาส่วนใหญ่เกิดจากสาเหตุดังต่อไปนี้ (สมทรง เขมะวิชาญวัต, 2521 : 129-133) คือ

1. ฐานะทางเศรษฐกิจของชาวชนบทส่วนใหญ่ยากจนไม่มีเงินส่งเสียลูกหลานในชั้นสูง
2. ครอบครัวไทยส่วนใหญ่ บิดา มารดาปรารถนาจะให้เด็กช่วยเหลืองานในไร่นาและงานบ้าน จึงไม่ค่อยสนับสนุนให้เด็กไปโรงเรียน
3. ขาดแคลนโรงเรียนในชุมชน โดยเฉพาะในชนบทที่อยู่ไกล
4. ขาดครูในอัตราส่วนที่เพียงพอต่อนักเรียน
5. ขวัญของครูไม่ดี ทำให้สอนไม่ได้เต็มที่ และขาดการอุทิศเวลาให้แก่นักเรียนและชุมชน
6. สื่อความรู้อื่นๆ ในชุมชนไม่มี เช่น วิทยุกระจายเสียง ซึ่งให้ความรู้ในการดำรงชีวิต เป็นต้น
7. ขาดแคลนแหล่งให้การศึกษาและให้ความรู้อื่นๆ (ที่มีโรงเรียน) ในชุมชน ประชาชนไม่มีสถานที่ให้ความรู้เพิ่มเติมหลังจากออกจากโรงเรียนแล้ว
8. ประชาชนไม่ได้รับการอบรมเพื่อรับความรู้เพิ่มเติมอย่างทั่วถึง
9. การจัดการศึกษาโดยรัฐ ทำไม่สำเร็จทั้งในด้านการศึกษาในโรงเรียนและการศึกษานอกโรงเรียน
10. ทรัพยากรมีจำกัด เมื่อเทียบกับความต้องการด้านการศึกษาที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว

11. เรามีองค์กรและหน่วยงานต่างๆ มากเหลือเกิน ต่างคนต่างทำไม่ประสานงานกัน เป็นปัญหาของการจัดการศึกษานอกโรงเรียน จึงทำให้ดูเป็นเรื่องเล่น เช่น โรงเรียนชุมชนไม่ได้จัดให้เต็มตามวัตถุประสงค์

ฉะนั้นจึงสรุปได้ว่า ปัญหาการศึกษาในชุมชนขึ้นอยู่กับปัจจัยสำคัญด้านเศรษฐกิจ บุคลากร ครูอาจารย์ และหรือผู้ที่เป็นวิทยากร และระบบแห่งสังคมไทย ซึ่งให้ความสนับสนุนหรือขัดขวางการให้การศึกษาหรือการได้รับการศึกษานั้นเอง

5.2 ปัญหาอาชีพและเศรษฐกิจ ถือว่าเป็นปัญหาที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะมีผลกระทบกระเทือนถึงปัญหาสังคม เศรษฐกิจเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของสังคมไทยโดยส่วนรวม ทั้งยังเป็นตัวกำหนดแห่งสถานภาพอื่นๆ อีกหลายประการ

ปัญหาทางเศรษฐกิจของประเทศไทย

ความสามารถในการผลิตต่ำ ผลิตสินค้าได้น้อยชนิด ส่วนมากจะเป็นผลผลิตทางการเกษตร ซึ่งขายได้ราคาต่ำ ทำให้รายได้เข้าประเทศน้อย ส่วนสินค้าอุตสาหกรรมที่จำเป็นก็ผลิตเองไม่ได้ ต้องสั่งซื้อจากต่างประเทศซึ่งราคาแพงกว่าสินค้าที่เราส่งออก นอกจากนั้นสินค้าประเภทบริการอีกหลายอย่างที่ประเทศเรายังขาดแคลนอยู่คือ หมอ และการศึกษา เหตุที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะว่าปัจจัยที่จำเป็นต้องใช้ในการผลิตของเรายังไม่เพียงพอหรือมีคุณภาพต่ำ ปัจจัยเหล่านี้ ได้แก่

ก. ทุน

เงินทุนของเรายังขาดแคลน เพราะรายได้ของประชาชนต่ำ จึงไม่ค่อยมีเงินออมเอาไว้ลงทุน นอกจากนั้นเงินทุนที่มีอยู่ก็มักถูกนำไปใช้ในการลงทุนที่ไม่ค่อยเป็นประโยชน์ต่อสังคม เช่น นำไปกว้านซื้อที่ดิน หรือกักตุนสินค้า เป็นต้น

ข. ทรัพยากร

เมืองไทยมีทรัพยากรที่เป็นประโยชน์ต่อเศรษฐกิจของประเทศหลายอย่าง แต่ยังขาดการพัฒนาเอามาใช้ในการผลิต นอกจากนั้นทรัพยากรธรรมชาติหลายอย่างที่มีอยู่ก็ลดลง เช่น ที่ดินทำมาหากินเสื่อมคุณภาพ ทำให้ผลผลิตทางการเกษตรน้อยลง ป่าถูกทำลายทำให้เกิดฝนแล้ง หรือน้ำท่วม นำความปั่นป่วนมาสู่เกษตรกรเป็นประจำ

ค. เทคโนโลยี

การขาดแคลนเทคโนโลยีในการผลิต ทำให้ไม่สามารถผลิตสินค้าที่จำเป็นต่างๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ง. ประชากร

ประเทศไทยมีประชากรมาก แต่มีแรงงานที่ไม่ค่อยมีฝีมือ ขาดการศึกษาอบรม ทำให้ประชาชนมีคุณภาพต่ำ ทั้งนี้เพราะประชาชนส่วนใหญ่ยังขาดโอกาสทางการศึกษา

5.3 ปัญหาโภชนาการและอนามัย

ชุมชนใดที่มีการอนามัยไม่ดี โภชนาการไม่ถูกหลัก ชุมชนนั้นก็ประกอบ ด้วยคนอ่อนแอ มีคุณภาพในการทำมาหากินต่ำ ปัญหาด้านโภชนาการ และอนามัยของชุมชน มีสาเหตุมาจาก

1. จำนวนประชากร ประชากรของไทยมีอัตราการเพิ่มที่สูงมาก ทำให้เกิดปัญหาด้านสวัสดิการ อาหาร บริการ การศึกษา อนามัยในชนบท ถ้ามีการวางแผนครอบครัวอย่างจริงจัง จะมีส่วนช่วยในการปรับปรุงคุณภาพของชีวิตให้ดีขึ้น ประชาชนจะได้ไม่เป็นภาระต่อประเทศชาติ

2. คุณภาพของประชากร ประชากรที่มีคุณภาพดี ขยันขันแข็ง เฉลียวฉลาด จะมีส่วนช่วยพัฒนาประเทศได้อย่างมาก ฉะนั้นต้องพยายามหาวิธีที่ทำให้เด็กเกิดมามีคุณภาพดีที่สุด ปัจจุบันชาวชนบทไทยกำลังเป็นโรคขาดอาหาร เพราะขาดความรู้เกี่ยวกับคุณภาพของอาหาร ขาดแคลนน้ำบริโภคที่สะอาด ความยากจน จัดบริเวณบ้านเรือนไม่ถูกสุขลักษณะ และขาดแคลนแพทย์และพยาบาล

5.4 ปัญหาสังคมและวัฒนธรรม

ปัญหาสังคมเกิดขึ้นจากการที่สังคมไม่เป็นระเบียบ ความสัมพันธ์ทางสังคม ในส่วนที่เกี่ยวกับวัฒนธรรม มีการเปลี่ยนแปลงทิศทางไปจากที่เคยเป็นอยู่ จึงเป็นสาเหตุให้การปฏิบัติหน้าที่ขององค์ประกอบต่างๆ ของระบบสังคม (Social System) ดำเนินไปอย่างไม่ราบรื่นนักซึ่งส่งผลให้เกิดข้อขัดข้องที่เรียกว่า ปัญหาสังคม จึงสรุปได้ว่า ปัญหาสังคมก็คือ ปัญหาความสัมพันธ์ของมนุษย์ (Human relationship) ซึ่งคุกคามสังคมอย่างรุนแรง หรือขัดขวางความปรารถนา (aspiration) ที่สำคัญของประชาชนเป็นจำนวนมาก สามารถแยกได้เป็น 2 ลักษณะ ดังนี้

1. ปัญหาสังคมที่เกี่ยวข้องกับความปรารถนาขั้นมูลฐาน (Basic aspirations) ของประชาชน เช่นปัจจัยสี่ ได้แก่ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค เป็นความปรารถนาขั้นมูลฐานของสังคมด้อยพัฒนา แต่เมื่อไม่สามารถจัดให้มีขึ้นได้อย่างเพียงพอ

และทั่วถึงก็จะก่อให้เกิดปัญหาสังคมขึ้น เพราะความปรารถนาขั้นมูลฐานของประชาชนจำนวนมากมิได้รับการตอบสนอง

2. ปัญหาสังคมที่เกี่ยวข้องกับระเบียบขั้นมูลฐาน (Basic order) ของสังคม ปัญหาสังคมเมื่อเกิดขึ้นเกินขีดความสามารถของสังคมที่มีการจัดระเบียบดีแล้วประสบความสำเร็จล้มเหลว เรื่องการวางระเบียบในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างหมู่ประชาชน มีการละเมิดกฎหมายหรือเกิดอุปสรรคในการถ่ายทอดค่านิยม (values) จากชนรุ่นหนึ่งไปสู่ชนอีกรุ่นหนึ่ง เป็นต้น ปัญหาสังคมและวัฒนธรรมแยกประเภทออกได้ (กฤษณา วงษาสันติ และคณะ, 2542 : 177-210)

1. ปัญหายาเสพติดให้โทษ
2. ปัญหาการแพร่กระจายของโรคเอดส์
3. ปัญหาด้านการศึกษา
4. ปัญหาการคอร์รัปชัน
5. ปัญหาความเสียเปรียบ
6. ปัญหาความเสียเปรียบทางการศึกษาและแรงงานเด็ก
7. ปัญหาวัยรุ่น
8. ปัญหาการกระทำผิดกฎหมาย เช่น ปัญหาอันธพาล
9. ปัญหาความไม่มั่นคงของครอบครัว และการหย่าร้าง
10. ปัญหาอนุภรรยา
11. ปัญหาโสเภณี
12. ปัญหาการแบ่งชั้นและปัญหาคนหมู่น้อย
13. ปัญหาคนชรา
14. ปัญหาการสันตนาการ
15. ปัญหาสุขภาพจิต
16. ปัญหาประชาชนไร้การศึกษา
17. ปัญหาการขยายตัวเมือง
18. ปัญหาประชากร ได้แก่ ปัญหาที่อยู่อาศัยและอัตราการเกิด การตาย ของประชากร (อานนท์ อากาศิรมย์, 2516 : 17)

การสำรวจข้อมูลชุมชนควรมีการวางแผนอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อให้การดำเนินการเป็นไปอย่างรอบคอบและแจ่มชัด ควรเริ่มจากสภาพข้อเท็จจริงที่มีอยู่ในชุมชนนั้นๆ

รู้สภาพความเป็นอยู่ตลอดจนสภาพการณ์ของคนทรัพยากร และสิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้น รวมถึงรายละเอียดต่างๆ ด้านสังคม เศรษฐกิจ การที่เราข้อมูลเกี่ยวกับชุมชนมากเท่าใด โอกาสที่จะประสบความสำเร็จในการสำรวจข้อมูลก็จะมีมากขึ้นเท่านั้น การใช้ข้อมูลกว้างๆ โดยอาศัยประสบการณ์อย่างเดียว อาจมีพื้นฐานที่ไม่น่าเชื่อถือและอาจเป็นเพียงการคาดคะเนที่ห่างไกลจากสภาพความเป็นจริงได้ ฉะนั้นการที่เราจะเข้าใจสภาพเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนอย่างแน่ชัด จึงต้องมีการสำรวจชุมชนเพื่อค้นหาข้อมูลต่างๆ

ข้อบ่งชี้ของการสำรวจข้อมูลชุมชน

ลักษณะการสำรวจชุมชนที่แท้จริงนั้น จะรวมถึงการสำรวจพื้นที่ ประชาชนและวัฒนธรรมในท้องถิ่นนั้นๆ การสำรวจนี้ต้องใช้เวลาอย่างมาก ดังนั้น หากจะทำการสำรวจต้องคำนึงถึงสภาพความจำกัดและกำลังงานที่จะใช้ดำเนินการ

ข้อบ่งชี้ในการสำรวจข้อมูลชุมชนอย่างน้อยๆ ควรประกอบด้วยข้อมูลต่างๆ ของท้องถิ่น ดังนี้

1. ขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรม (Customs and Traditions)
2. ลักษณะของประชากร (Population Characteristics)
3. สายงานการสื่อสาร (Communication Channels)
4. กลุ่มต่างๆ ในชุมชน (Community Groups)
5. ความเป็นผู้นำ (Leadership)
6. สภาพความตึงเครียดทางสังคม (Social Tensions)
7. ประวัติของชุมชน (Previous Community Efforts)

ขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรม (Customs and Traditions)

ขนบธรรมเนียมและประเพณีเป็นสภาพแนวความคิด ทัศนคติ (attitudes) และอุปนิสัย (Habits) ของประชาชน หรืออาจกล่าวง่าย ๆ ว่าเป็นวิถีชีวิต (life styles) ของกลุ่มชนต่างๆ ในชุมชนนั้นๆ สิ่งเหล่านี้เป็นประเด็นสำคัญในเรื่องระเบียบ ปฏิบัติความประพฤติ และพฤติกรรมต่างๆ ในสังคมนั้นๆ ความแตกต่างของรูปแบบในการดำรงชีวิตของกลุ่มชนต่างๆ มีผลมาจากเชื้อชาติ ศาสนา สัญชาติ เศรษฐกิจ การเมือง และโครงสร้างของชนชั้นในสังคม

การที่โรงเรียนมีข้อมูลต่างๆ เกี่ยวกับขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมของกลุ่มชนต่างๆ ในชุมชน ก็เท่ากับว่าได้ทราบ ทัศนคติ ความเชื่อ และอุปนิสัยของกลุ่มชนนั้นๆ ซึ่งทำให้สามารถกำหนดนโยบายต่างๆ ได้ถูกต้องและสอดคล้องกัน

ลักษณะของประชากร (Population Characteristics)

ลักษณะของประชากร อัตราการเจริญเติบโต การเพิ่มหรือลดจำนวนประชากรมีผลต่อจำนวนนักเรียนที่โรงเรียนจะรับเข้า การจัดบุคลากรและวัสดุอุปกรณ์การศึกษาต่างๆ การเลือกสถานที่ก่อตั้งโรงเรียน ควรมีข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะของประชากรระดับการศึกษา อายุ เพศ อาชีพ เชื้อชาติ

จากการพิจารณาจะสังเกตได้ว่าระดับการศึกษาของประชาชนเป็นอย่างไร ความสำคัญอยู่ที่จำนวนปีที่ประชาชนแต่ละคนได้รับการศึกษา จำนวนปีอาจนับจากการเข้าเรียนตั้งแต่ระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษาและอุดมศึกษา เช่น คนหนึ่งจบมัธยมศึกษาปริญญาตรี หรือ ม.ศ.5 จะเท่ากับว่าได้ศึกษามาแล้วเป็นเวลาประมาณ 12 ปี ประโยชน์ของข้อมูลนี้อยู่ที่ว่าการแรกหากมีการจัดพิมพ์เอกสารอะไร ควรใช้ภาษายากง่ายอย่างไร หากประชาชนโดยเฉลี่ยยังไม่ได้รับการศึกษาเพียงพอแล้ว การเผยแพร่ผลงานทางวิชาการที่หนักเกินไปไร้ประโยชน์ ประการที่สองก็เพื่อที่จะทราบโอกาสในการกระตุ้นความสนใจบางอย่าง ซึ่งมีผลมาจากพื้นฐานการศึกษา ประการที่สามอาจมีผลต่อการสอบถามตัวอย่างความคิดเห็น

ข้อมูลเกี่ยวกับอายุนั้น อาจแบ่งออกเป็น 3 วัย คือ วัยเด็กและวัยหนุ่มสาว วัยกลางคน และวัยชรา ชุมชนใดมีคนชรามากอาจคาดคะเนได้ว่ามีลักษณะเป็นพวกอนุรักษ์นิยมอยู่ไม่น้อย และย่อมหมายถึงการมีกลุ่มที่อยู่ในวัยเรียนน้อยลง

สำหรับเพศและการจำแนก ก็เป็นส่วนหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อการหยั่งความคิดเห็นของประชากรด้วย

ข้อมูลเกี่ยวกับอาชีพ ซึ่งได้มาจากการเผยแพร่ และข้อมูลจากสำนักงานสถิติแห่งชาติ ลักษณะอาชีพนี้มีผลอย่างมากต่อการประชาสัมพันธ์ของโรงเรียน โรงเรียนจะได้เตรียมวัตถุประสงค์ทางการศึกษา และการเสนอโครงการสอนวิชาชีพให้สอดคล้องกับอาชีพของประชากรในชุมชนนั้นๆ และในการประชาสัมพันธ์จำเป็นต้องตรวจสอบดูลักษณะการเคลื่อนไหวของประชากร การเปลี่ยนอาชีพ และอัตราการว่างงาน เหล่านี้มีผลต่อการเลือกกิจกรรมให้สอดคล้องกับความต้องการและความสนใจของประชากรในชุมชนนั้น

ข้อมูลต่างๆ ที่ได้มาควรมีลักษณะเป็นสถิติที่แน่นอน ขณะเดียวกันควรมีแผนภูมิประกอบด้วย ในกรณีที่แผนภูมินั้นมีขนาดเล็กควรจะนำมาขยายและแจกแจงรายละเอียด เพราะส่วนประกอบเหล่านั้น เมื่อมีการพิจารณาปัญหาใดๆ อาจช่วยสร้างความกระจ่างขึ้นได้มาก

การสื่อสารติดต่อ (Communication Channels)

ประชาชนโดยทั่วไปของชุมชนยึดถือข่าวสารจากวิทยุ โทรทัศน์ หรือหนังสือพิมพ์เป็นหลัก สื่อทั้ง 3 ประการมีบทบาทอย่างมากในการสื่อสารติดต่อ แต่ขณะเดียวกันก็ควรได้ทราบจากแหล่งข่าวอื่นๆ ด้วย เช่น การชุมนุมที่วัด ศูนย์เกษตรกร กลุ่มแรงงาน ลูกเสือชาวบ้าน ฯลฯ กลุ่มเหล่านี้อาจทำหน้าที่เป็นสื่ออันดีในการประชาสัมพันธ์และสื่อสารติดต่อของโรงเรียนที่มีต่อชุมชน

การรวมตัวของกลุ่มต่างๆ (Community Groups)

การศึกษาเกี่ยวกับกลุ่มต่างๆ ภายในชุมชน โดยทำเป็นทะเบียนประวัติรายละเอียดแยกกลุ่มละแฟ้ม รวบรวมรายละเอียดชื่อขององค์กรนั้นๆ เช่น รายชื่อเจ้าหน้าที่ จำนวนสมาชิก วัตถุประสงค์ โครงการ วิธีการปฏิบัติงาน ความสัมฤทธิ์ผล และทัศนคติต่อการศึกษา ข้อมูลเหล่านี้จะมีผลต่อการจัดการศึกษาในท้องถิ่นได้

ในการศึกษากลุ่มต่างๆ นั้น ต้องเข้าใจว่าแต่ละกลุ่มมีอิทธิพลต่อสังคมการเมืองและเศรษฐกิจของชุมชนอย่างไรบ้าง บางครั้งอาจพบว่าอำนาจในการตัดสินใจของชุมชนแท้จริงนั้นขึ้นอยู่กับคนเพียงกลุ่มน้อย ถ้าหากปราศจากความสนับสนุนจากคนเหล่านั้น โครงการก็อาจล้มเหลว กลุ่มดังกล่าวอาจได้แก่กลุ่มการค้า กลุ่มเจ้าของโรงงานอุตสาหกรรมหรืออื่นๆ การรู้สภาพอิทธิพลภายในชุมชนย่อมเป็นการลดปัญหา ที่จะทำให้การศึกษาชะลอความเคลื่อนไหวได้

ความเป็นผู้นำในชุมชน (Leadership)

ผู้นำที่ได้รับการยอมรับในชุมชน มีอิทธิพลต่อแนวคิดของสมาชิกในกลุ่มการที่จะรู้สภาพแนวความคิดของบุคคลเหล่านี้ได้ก็ต้องศึกษาสภาพภูมิหลังครอบครัว ความสัมพันธ์กับกลุ่มผลประโยชน์ทางการค้า สมาชิกภาพภายในชุมชน ความเชื่อทางสังคมและการเมือง ความสามารถพิเศษ การปฏิบัติงาน ทัศนคติที่มีต่อการศึกษา และอำนาจที่มีอยู่ในชุมชน สิ่งเหล่านี้ทำให้เราสามารถทราบได้ว่าเขาเหล่านั้นจะช่วยเหลือโรงเรียนในเรื่องใดบ้าง และอะไรที่ผู้นำเหล่านั้นอาจต้องเป็นปฏิปักษ์ต่อโรงเรียน

โดยทั่วไป ถ้าผู้นำเหล่านั้นแสดงความเห็นชอบแล้วก็มีได้หมายความว่าเขาจะให้ความร่วมมืออย่างเต็มที่ นอกเสียจากว่าเขาเหล่านั้นได้มีบทบาทและอำนาจบางประการในการกำหนดนโยบาย และการตัดสินใจ แต่อย่างไรก็ตาม ผู้นำเหล่านี้ย่อมมีความสามารถในการทำให้พรรคพวกเห็นคล้อยตามได้

โรงเรียนควรถือเป็นนโยบายว่า หัวหน้ากลุ่มต่างๆ ของชุมชน ควรได้รับโอกาสเข้ามามีส่วนร่วมในด้านการกำหนดกฎเกณฑ์และปัญหา นโยบายการศึกษาตามสมควร

ความตึงเครียดของสังคม (Social Tensions)

ความขัดแย้งและความตึงเครียดเป็นสิ่งที่มักจะพบเห็นเสมอในทุกสังคมที่ประชาชนจะต้องทำงานหรืออาศัยอยู่ร่วมกัน ความขัดแย้งบางประการเป็นไปได้ในลักษณะปกติบางอย่างแสดงถึงความอ่อนแอของสังคม และโครงการ เช่นระหว่างลูกจ้างกับนายจ้าง พ่อค้าคนกลางกับผู้บริโภค ชาวนากับเจ้าของที่ดิน ข้าราชการกับประชาชน ข้าราชการต่างหน่วยงานกัน ฯลฯ สิ่งเหล่านี้อาจเกิดจากปัญหาหลายๆ ด้าน แต่ไม่ว่าสาเหตุมาจากอะไรก็ตามย่อมมีผลก่อให้เกิดความแตกแยกในชุมชน

ประวัติความเป็นมาของชุมชน (Previous Community Efforts)

ได้แก่ข้อมูลเกี่ยวกับสิ่งต่างๆ ดังนี้ คือ

1. ชื่อชุมชน ที่ตั้ง
2. ความเป็นอยู่ของชุมชนเกิดขึ้นได้อย่างไร
3. ใครเป็นผู้สร้าง
4. ความเป็นมาของชุมชน
5. ผู้มีอำนาจมากที่สุดในชุมชน
6. ชุมชนนี้มีกี่หมู่บ้าน จำนวนประชาชน
7. ชื่อกำนัน และประวัติ
8. ชื่อผู้ใหญ่บ้าน และประวัติ
9. การคมนาคมภายในและภายนอกชุมชน
10. ลักษณะในชุมชน

ฯลฯ

นอกจากนี้ควรได้สำรวจดูว่าในชุมชนนั้นๆ ได้มีการทดลองทำโครงการใดๆ มาบ้าง ถ้ามีแล้วประสบความสำเร็จมากน้อยเพียงใด เพราะเหตุใด ถ้าชุมชนนั้นมีประวัติว่าได้แสดงผลงานการทำงานร่วมกันได้ผลมาแล้วก็อาจคาดคะเนได้ว่าโครงการทางการศึกษาก็อาจประสบผลได้ไม่ยากนัก

การดำเนินการสำรวจ

ปัญหาความรับผิดชอบในการทำโครงการสำรวจใดๆ ควรจะขึ้นอยู่กับฝ่ายบริหาร ได้แก่ ครูใหญ่ ศึกษาธิการ หัวหน้าส่วน ฯลฯ บุคคลดังกล่าวสามารถหาผู้ช่วยให้ผู้ช่วย

ดำเนินการแทนได้ ทั้งนี้ยอมแล้วแต่โครงสร้างระบบการศึกษาของแต่ละท้องถิ่น โดยลักษณะการปฏิบัติที่ผ่านมา ฝ่ายบริหารอาจขอให้ครูผู้สอนไปช่วยดำเนินการรวบรวมข้อมูล แจกแบบสอบถาม ฯลฯ ซึ่งอาจถือเป็นความดีความชอบของผู้ปฏิบัติ นอกจากนี้ยังเป็นการให้โอกาสครูได้ออกไปสัมผัสกับชุมชนอย่างแท้จริง แต่อย่างไรก็ตาม การที่จะให้ครูผู้สอนออกมาสำรวจนั้น บางครั้งนอกจากเป็นการสิ้นเปลือง ชักช้าแล้ว อาจทำให้งานสอนประจำที่มีอยู่เสียหายได้ ดังนั้น อัตราการทำงานเดิมของครูที่มีอยู่จึงควรได้รับการพิจารณาหากจำเป็นจริงๆ ก็ควรมีการลด ชั่วโมงสอนสำหรับผู้ที่ต้องทำงานสำรวจ

วิธีการสำรวจส่วนใหญ่ได้จากการนำเอาทะเบียนประวัตินักเรียนของโรงเรียนมาพิจารณาจัดการสัมภาษณ์ เก็บข้อมูลจากภายนอก แยกแบบสอบถามทั้งครูและนักเรียน และเมื่อได้มีการดำเนินการในรายละเอียดและสถิติจนเก็บเป็นมาตรฐานแล้วในปีต่อๆ ไป ก็อาจนำมาสำรวจเพื่อการเปรียบเทียบรายปีได้ ผู้ที่จะทำการสำรวจข้อมูลควรมีบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถร่วมรับผิดชอบในการวิเคราะห์ข้อมูล การแปลข้อมูลต่างๆ ซึ่งเป็นงานเทคนิค

ข้อควรระวัง

ข้อควรระมัดระวังในการดำเนินการสำรวจและวิจัยข้อมูลนั้น ควรคำนึงถึงประเด็นต่อไปนี้

1. วัตถุประสงค์ของการสำรวจควรได้อธิบายให้ชุมชนได้ทราบโดยแจ่มชัดเพื่อป้องกันความไม่ไว้วางใจอันอาจเกิดขึ้นได้ต่อระบบโรงเรียน

2. เอกสารใดๆ ก็ตามต้องผ่านการวินิจฉัยแล้วว่าไม่อคติและเที่ยงตรง

3. มีขั้นตอนการดำเนินการที่จะป้องกันการใช้ข้อมูลอย่างไม่ระมัดระวังของคณะกรรมการ

4. เอกสารที่ต้องสงวนไว้เป็นความลับก็ต้องเป็นความลับที่แท้จริง

5. ต้องมีการวางวัตถุประสงค์ในการสำรวจที่แน่นอน

Merle R. Sumption ได้ให้ข้อเสนอแนะบางประการเกี่ยวกับหัวข้อในการสำรวจเป็นอีกแนวหนึ่ง ซึ่งอาจเป็นประโยชน์ในการสำรวจชุมชน เพื่อการวางแนวทางการติดต่อสื่อสารได้

การศึกษาข้อมูลชุมชนควรศึกษาเพื่อหาคำตอบของคำถามต่อไปนี้

1. ประชาชนในชุมชนนั้นๆ มีระดับการศึกษาเป็นอย่างไร

2. อัตราส่วนของประชาชน แต่ละระดับมีความสนใจในการศึกษาเพียงใด

3. โครงสร้างทางอำนาจของชุมชนเป็นอย่างไร
4. โรงเรียนมีกลุ่มคนที่ตั้งเป็นแบบแผนและไม่เป็นแบบแผนทำหน้าที่เป็นตัวเชื่อมกับชุมชนหรือไม่ และมีประสิทธิภาพเพียงใด
5. โรงเรียนมีสื่อในการติดต่อสื่อสารอย่างไรบ้าง
6. สื่อหรือเครื่องมือในการสื่อสารนั้นๆ มีประสิทธิภาพเพียงใด โรงเรียนมีอะไรบ้างสำหรับการสื่อสารติดต่อ

จากคำถามดังกล่าว สามารถนำมาประมวลเป็นแนวในการศึกษาปัญหาโดยสรุปได้ 10 ข้อดังต่อไปนี้

1. ประวัติโดยย่อของชุมชน
 2. ประวัติย่อของระบบการศึกษา
 3. บุคลากรและวัสดุที่สามารถอำนวยความสะดวกต่อการศึกษาศึกษาของชุมชน
 4. การวิเคราะห์ธรรมชาติของประชากรในชุมชน
 - ก. จำนวนประชากรในระดับอายุต่างๆ
 - ข. สถานะทางการศึกษา
 - ค. สถานะทางการประกอบอาชีพ
 - ง. โครงสร้างทางสังคม
 5. รายละเอียดเกี่ยวกับหน่วยงาน และสถาบันที่ดำเนินการอยู่ในชุมชนนั้นๆ
 6. การจำแนกและวิเคราะห์กลุ่มชนหรือองค์การที่มีอยู่
 7. การวิเคราะห์สื่อ หรือเครื่องมือในการติดต่อสื่อสาร
 8. รายละเอียดการจัดโปรแกรมการศึกษา
 9. การวิเคราะห์โครงสร้างทางเศรษฐกิจ
 10. การวิเคราะห์ ทศนคติ ความคิดเห็น และขวัญในการทำงานของชุมชน
- การวัดความคิดเห็นของประชาชน (Measuring Public Opinion)**

การสำรวจชุมชนใดก็ตามจะไม่ประสบความสำเร็จ หากไม่มีการวัดและประเมินความคิดเห็นของประชาชนในฐานะผู้เสียภาษี พ่อแม่ ผู้ปกครองของนักเรียน ครูและนักเรียนที่มีต่อการศึกษาและการจัดดำเนินการในระบบโรงเรียนของท้องถิ่นนั้นๆ การสำรวจชุมชน (Community survey) เป็นการสร้างฐานในการกำหนดขอบเขตลักษณะ ทางสังคมของชุมชน และเป็นการวัดความคิดเห็นของประชาชน (Measuring Public Opinion) ที่มีต่อสถาบันการศึกษา เพื่อเป็นการเพิ่มความเข้าใจ ความร่วมมือและความสนับสนุนควบคู่กันไป

คุณค่าของการสำรวจความคิดเห็น

การสำรวจความคิดเห็นของประชาชนนั้น นับได้ว่าเป็นของใหม่ในวงการสังคมวิทยา การเริ่มต้นของการสำรวจความคิดเห็นนี้มาจากการศึกษาเกี่ยวกับตลาดและการค้า แต่ปัจจุบันได้มีการนำไปใช้ในศาสตร์อีกหลายๆ ด้าน ในชีวิตประจำวันของเรา การวัดความเชื่อถือของการสำรวจและความคิดเห็นที่ได้รับการตรวจสอบแล้วเพื่อให้ได้ข้อมูล ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับการทำนายการเลือกตั้ง การประมาณความต้องการของตลาด และทำนายความคิดที่เปลี่ยนแปลงไปของสังคม ในระบบการศึกษาหากเราขาดการประเมินค่าความคิดเห็นของประชาชนแล้ว การตัดสินใจต่างๆ มักจะได้จากความคิดเห็นส่วนตัวของนักจัดการหรือผู้รับผิดชอบเฉพาะเรื่องนั้น ซึ่งอยู่ในวงแคบๆ ในปัจจุบันเราจะไม่ค่อยได้พบการสำรวจใดๆ ในบ้านเรามากนัก อาจเป็นเพราะค่าใช้จ่ายในการสำรวจสูงและความไม่เชื่อมั่นในประโยชน์จากการสำรวจ

การสำรวจความคิดเห็นเกี่ยวกับการศึกษานั้นได้ประโยชน์อย่างยิ่ง ประการแรก การสำรวจความคิดเห็นได้ให้ข้อเท็จจริงว่าประชาชนคิดอย่างไร รู้สึกอย่างไรและต้องการอะไรจากโรงเรียน ผู้วางแผนการศึกษาจะได้ทราบว่าประชาชนมีความเข้าใจในโปรแกรมการศึกษาของโรงเรียนดีพอหรือไม่ มากน้อยเพียงใด มีปัญหาใดบ้างที่ควรจะมีการแก้ไขเพื่อให้ได้รับแรงสนับสนุนและความร่วมมือจากประชาชนมากยิ่งขึ้น

สำหรับการสำรวจความคิดเห็นของนักเรียน ครูผู้สอน และบุคลากรโรงเรียนจะทำให้ทราบว่าเขามีความรู้สึกอย่างไรต่อสถาบัน ผู้บริหารจะได้นำเอาความคิดเห็นเหล่านั้นไปปรับปรุงความสัมพันธ์ภายในและปรับปรุงเปลี่ยนแปลงระบบการบริหารของโรงเรียนให้เป็นที่พอใจในทางสร้างสรรค์ยิ่งขึ้น

กรรมวิธีในการสำรวจ (Research methods)

กรรมวิธีในการสำรวจความคิดเห็นของประชาชนที่นำมาใช้ในการศึกษามีอยู่ 5 วิธี คือ

1. การสัมภาษณ์ (Interview) เป็นวิธีการในการเก็บข้อมูลที่ใช้กันมานานแล้ว ส่วนมากนิยมใช้เพื่อสังเกตบุคลิกลักษณะต่างๆ ไป วิธีการดังกล่าวถ้าได้ปฏิบัติอย่างถูกต้องตามแบบแผนแล้ว ข้อมูลที่ได้จะมีความคลาดเคลื่อนน้อยมาก แต่มีข้อเสียที่ผลที่ได้จากการสัมภาษณ์ของแต่ละคนนำมาเปรียบเทียบได้ยาก และต้องใช้เวลาในการสัมภาษณ์มาก ผู้สัมภาษณ์ที่ดีต้องได้รับการฝึกฝนมาโดยเฉพาะ วิธีการสัมภาษณ์ที่นิยมใช้กันทั่วไปมีอยู่ 2 วิธี คือ

1.1 การสัมภาษณ์กึ่งลบนัด (Non-directive interview) เป็นการคุยกันเพื่อสอบถาม ทศนคติ ความคิดของผู้ให้สัมภาษณ์ เพื่อรวบรวมข้อมูลที่ต้องการมักไม่มีแบบคำถามที่แน่นอนหรือตายตัว ในบางครั้งการสัมภาษณ์ดังกล่าวจะเรียกว่า การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ หรือแบบปลายเปิด (Open-ended)

1.2 การสัมภาษณ์ที่เจาะจง (Focussed interview) เป็นการสัมภาษณ์ที่มีแบบสอบถามที่กำหนดแน่นอน มีการเตรียมคำถามไว้ล่วงหน้า วิธีการดังกล่าวใช้ในการวิจัยด้วยการสำรวจ (Survey research) การสัมภาษณ์ที่เจาะจงในบางครั้งจะเรียกว่า การสัมภาษณ์แบบทางการ

ขั้นตอนในการสัมภาษณ์

1. ก่อนสัมภาษณ์ ผู้ดำเนินการสัมภาษณ์ควรศึกษาหาข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับตัวผู้ให้สัมภาษณ์

2. ติดต่อทาบถาม (approach) ผู้ให้สัมภาษณ์ก่อนที่จะดำเนินการทุกครั้งโดยการแนะนำตัวเอง ชี้แจงถึงวัตถุประสงค์ ความมุ่งหมายของการสัมภาษณ์ ลักษณะของคำถาม และข้อมูลที่ต้องการ เพื่อผู้ให้สัมภาษณ์ได้มีการเตรียมตัว

ข้อควรหลีกเลี่ยงในการสัมภาษณ์

1. หลีกเลี่ยงคำถามที่ต้องเสียเวลาคิดเป็นเวลานาน จึงจะให้คำตอบได้
2. อย่าถามคำถามที่ทำให้ผู้ให้สัมภาษณ์เกิดความกระอักกระอ่วนใจ
3. อย่าใช้คำถามนำ (leading question) ซึ่งจะได้คำตอบที่ไม่ตรงกับความเป็นจริง
4. อย่าใช้คำถามที่คลุมเครือ หรือซับซ้อนเกินไป
5. หลีกเลี่ยงการจดบันทึกระหว่างการสัมภาษณ์ เพราะการจดบันทึกมีผลกระทบกระเทือน ดังนี้ (ดารา ทีปะปาล, 2521 : 242)

- ทำให้ผู้ให้สัมภาษณ์มีความยับยั้งมากในการให้คำตอบ
- ทำให้เสียเวลาสัมภาษณ์มาก
- ทำให้การสัมภาษณ์ขาดความต่อเนื่อง

ดังนั้น ผู้สัมภาษณ์ควรชั่งน้ำหนักดูว่า ควรจะบันทึกเพียงใด ในกรณีที่การบันทึกได้ทำไว้อย่างสังเขป ควรที่จะขยายความให้สมบูรณ์ในโอกาสแรกที่ได้ทำทันที

2. แบบสอบถาม (Questionnaires) แบบสอบถามมี 2 ลักษณะ คือ

2.1 แบบสอบถามที่ส่งทางไปรษณีย์ (Mailed questionnaire)

2.2 แบบสอบถามที่ผู้ทำนำไปมอบแก่ผู้ตอบ (Self-administered questionnaire) การรวบรวมข้อมูลโดยวิธีนี้ มักกระทำในกรณีที่เรื่องที่ต้องการเป็นเรื่องเกี่ยวกับประชาชนในท้องถิ่นนั้น เช่น การศึกษาปัญหาของชุมชนนั้น เป็นต้น

การส่งแบบสอบถามทำให้การเก็บข้อมูลสะดวกรวดเร็ว และประหยัดเวลากว่าการส่งคนไปสัมภาษณ์มาก ผู้ที่มีการศึกษาระดับสูงจะยินดีตอบคำถามประเภทนี้มากกว่าแบบอื่น เพราะเข้าใจคำถามและเสียเวลาในการตอบน้อย แต่ถ้าส่งแบบสอบถามไปยังกลุ่มที่ไม่สนใจในเรื่องที่ถามก็เป็นการยากที่จะได้คำตอบ แม้ว่าคนกลุ่มนี้จะมีความรู้ก็ตาม การหาข้อมูลโดยใช้แบบสอบถาม ผู้ตอบจะตอบคำถามอย่างสะดวก และสบายใจ เพราะไม่ต้องนั่งเผชิญกับคนแปลกหน้า ในกรณีที่มีประชากรมาก การเก็บข้อมูลโดยใช้แบบสอบถามจะสะดวกกว่าวิธีอื่น แต่ถ้าประชาชนน้อยควรใช้แบบสัมภาษณ์จะดีกว่า เพราะเร็วกว่า แต่ต้องใช้ค่าใช้จ่ายสูง

แบบสอบถามควรประกอบด้วยคำถามที่ผู้ตอบสามารถตอบได้อย่างรวดเร็ว แบบสอบถามที่ดีควรมีลักษณะที่สามารถวัดสิ่งที่ต้องการได้ (Validity) อย่างถูกต้องและเชื่อถือได้ (Reliability) ถ้าเป็นแบบสอบถามที่ส่งทางไปรษณีย์ควรส่งแต่เนิ่นๆ เพื่อให้ผู้ตอบมีเวลานานพอที่จะใคร่ครวญหาคำตอบที่ตนแน่ใจจริงๆ

ข้อเสียของการใช้แบบสอบถาม คือ ถ้าแบบสอบถามมีความยืดหยุ่นน้อย ถ้าผู้ตอบคำถามไม่เข้าใจก็อาจไม่ตอบหรือตอบไม่ตรงคำถาม ฉะนั้นแบบสอบถามที่ดีควรมีลักษณะที่ดึงดูดความสนใจ ก่อให้เกิดความกระตือรือร้นที่จะตอบ ถ้าแบบสอบถามมีลักษณะดังกล่าวจะได้แบบสอบถามกลับคืนมามาก สำหรับการเก็บข้อมูลจากผู้ที่มีการศึกษาน้อยไม่ควรใช้แบบสอบถามเพราะผู้ตอบจะตอบไม่ถูก ข้อเสียอีกข้อหนึ่งคือ ขาดการเผชิญหน้ากับประชากรโดยตรง จึงทำให้ไม่แน่ใจว่าข้อมูลที่ได้มาเป็นข้อมูลที่มาจากความจริงใจของผู้ตอบหรือไม่ ผู้ตอบอาจไปปรึกษาหาคำตอบจากผู้อื่นมาแล้วก็ได้

3. การสังเกต (Observation) การสังเกตเป็นวิธีการรวบรวมข้อมูลอีกวิธีหนึ่ง โดยการใช้ตาหู หูฟัง หรือสัมผัสสิ่งหนึ่ง เหตุการณ์หรือพฤติกรรมอย่างหนึ่ง ซึ่งนับว่าเป็นประโยชน์อย่างยิ่งในการศึกษาและสำรวจชุมชน การสังเกตจัดเป็นเทคนิคทางวิทยาศาสตร์อย่างหนึ่งในแง่ที่ว่า (ดารา ทีปะปาล, 2521 : 246)

3.1 ช่วยให้การศึกษาศึกษาและสำรวจชุมชนบรรลุจุดมุ่งหมาย

3.2 เป็นกระบวนการที่มีการวางแผนงานอย่างมีระบบ

3.3 มีการจัดบันทึกสม่ำเสมอและสัมพันธ์กันกับข้อสมมุติฐาน

3.4 สามารถควบคุมให้มีความเที่ยงตรงและเชื่อมั่นได้

ผู้สังเกตจะต้องเตรียมตัวล่วงหน้า โดยการกำหนดเรื่องหรือหัวข้อที่จะสังเกต การสังเกตนั้นอาจสังเกตสิ่งที่มีอยู่และเป็นอยู่ เช่น สังเกตสิ่งของ คนหรือสิ่งมีชีวิต ตามลักษณะโครงสร้างต่างๆ ไป โดยไม่คำนึงถึงพฤติกรรมของสิ่งนั้น หรืออาจสังเกตเหตุการณ์ที่ดำเนินอยู่ หมายถึงสนใจพฤติกรรมของสิ่งต่างๆ ที่มีอยู่ในสถานที่นั้นหรือในขณะนั้น เป็นต้น

วิธีการสังเกตสามารถจำแนกได้ 2 วิธี คือ

ก. การสังเกตโดยเข้าร่วมในเหตุการณ์ด้วย (Direct observation) โดยการที่ผู้สังเกตไม่ไปรบกวนการปฏิบัติตามปกติของผู้ที่ถูกสังเกต

ข. การสังเกตโดยไม่เข้าไปร่วมในเหตุการณ์ (Indirect observation) เป็นการเฝ้าสังเกตอยู่วงนอกของผู้ถูกสังเกต แล้วคอยจดบันทึก (record) ความเคลื่อนไหวตลอดเวลา หรืออาจให้คนใดคนหนึ่งเล่าถึงเหตุการณ์หรือพฤติกรรมของผู้ถูกสังเกต

4. การทดสอบ (Test) เป็นวิธีการรวบรวมข้อมูลที่ได้จากแบบทดสอบซึ่งหมายถึงคำถามหรือกลุ่มงานใดๆ ที่สร้างขึ้นเพื่อทำให้ผู้ถูกทดสอบแสดงพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งออกมาให้ผู้ดำเนินการสอบสังเกตได้ และวัดได้ อาจวัดออกมาเป็นตัวเลขหรือค่าของเกณฑ์การวัด ผลที่ตัดสินว่าได้หรือตก ผ่านหรือไม่ผ่าน

แบบทดสอบเป็นวิธีการที่ใช้การมากที่สุดในวงการศึกษ เป็นหลักของการวัดผลและประเมินผลในโรงเรียนที่มีความสำคัญมาก การทดสอบที่ดีจะช่วยให้ครูเข้าใจสถานภาพของนักเรียนและตัวครูเองได้ง่ายกว่าการใช้เครื่องมือชนิดอื่นๆ มาก แบบทดสอบที่ใช้กันอยู่ในปัจจุบันมีชื่อเรียกแตกต่างกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับจุดมุ่งหมายของการใช้ โดยทั่วไปซึ่งสามารถจัดประเภทของข้อสอบเป็นชื่อต่างๆ ได้ดังนี้

4.1 การจัดประเภทตามลักษณะของสังคม เราจัดแบ่งลักษณะข้อสอบออกเป็น 3 ชนิด คือ

ก. ข้อสอบอัตนัย (Essay Test) มักจะมีคำถามประมาณ 5-6 ข้อ ลักษณะของการตอบนั้นผู้ตอบต้องเขียนคำตอบเป็นข้อความยาวๆ อาจบรรยายข้อละประมาณ 2-3 หน้ากระดาษ ทั้งนี้สุดแต่ขอบข่ายของคำถาม ข้อสอบดังกล่าวสามารถวัดความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ และการสรุปผลของผู้ตอบได้ดี แต่ข้อสอบไม่สามารถคลุมเนื้อหาทั้งหมดได้ การตรวจสอบต้องใช้เวลา และอาจมีข้อลำเอียงหลายประการ

ข. ข้อสอบปรนัย (Objective Test) เป็นข้อสอบที่กำหนดขอบเขตของคำถามมาให้ตอบ หรือกำหนดคำตอบมาให้เลือก ซึ่งมักจะมีคำถามดังนี้

- ให้เลือกคำตอบว่า ถูก-ผิด, ใช่-ไม่ใช่
- ให้จับคู่คำตอบกับคำถามที่มีความสัมพันธ์กัน
- ให้เลือกคำตอบที่ถูกต้องที่สุด
- ให้เติมคำหรือข้อความในช่องว่างให้สมบูรณ์

ค. ข้อสอบภาคปฏิบัติ (Performance Test) เป็นข้อสอบที่เกี่ยวกับภาคปฏิบัติต่างๆ ไป รวมทั้งคำถามเกี่ยวกับวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการปฏิบัติงานสายอาชีพเฉพาะอย่าง

4.2 การจัดประเภทตามวิธีการสอบ แบ่งเป็น 6 วิธี คือ

ก. การสอบรายบุคคล (Individual Test) คือการสอบประเภทครู 1 คน ต่อเด็กนักเรียน 1 คน การสอบลักษณะนี้ เช่น การสอบปากเปล่า หรือสอบสัมภาษณ์ เป็นต้น

ข. การสอบเป็นกลุ่ม (Group Test) คือการสอบประเภทครู 1 คน ต่อ นักเรียนหลายๆ คน โดยมีช่วงเวลาที่ใช้ทดสอบจำกัด อย่างเช่นการทดสอบที่ใช้ในปัจจุบัน ซึ่งมีนักเรียนเป็นจำนวนมากไม่สามารถจะทำการทดสอบทีละคนได้

ค. การสอบปากเปล่า (Oral Test) เป็นการสอบรายบุคคล ได้แก่สอบสัมภาษณ์ สอบอ่านฟังเสียง เป็นต้น

ง. การสอบข้อเขียน (Written Test) เช่นการสอบโดยใช้ข้อสอบอัตนัย หรือปรนัย

จ. การสอบแบบจำกัดเวลา (Speed Test) แบ่งออกเป็น

- การสอบที่กำหนดระยะเวลา ว่าผู้สอบต้องทำให้เสร็จภายในเวลาที่จำกัดไว้ การให้คะแนนจะดูจากผลงานที่ทำได้มากและถูกต้อง การสอบดังกล่าวเรียกว่า Time-limit Test

- การสอบแบบไม่กำหนดระยะเวลา แต่จะให้ผู้สอบทำงานเสร็จ และจดเวลาไว้ การให้คะแนนจะถือเวลาของผู้ที่ทำข้อสอบเสร็จก่อน การสอบประเภทนี้ เรียกว่า Work-limit Test

ฉ. การสอบแบบไม่จำกัดเวลา (Power Test) จะให้เวลาผู้สอบอย่างเต็มที่จนกระทั่งเขาคิดว่าไม่สามารถจะทำข้อสอบนั้นต่อไป ข้อสอบมักจะไม่มีอยู่ในตำรา คำตอบ

มักจะเป็นการเขียนบรรยาย โดยอนุญาตให้นำตารางเข้าไปในห้องสอบได้ คะแนนของการสอบแบบไม่จำกัดเวลาจะแสดงให้เห็นถึงระดับความสามารถสูงสุดของบุคคลผู้สอน

4.3 การจัดประเภทตามวิธีตรวจให้คะแนน แบ่งข้อทดสอบเป็น 3 ประเภท คือ

ก. แบบทดสอบ โดยใช้ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะวิชานั้นๆ เช่น ข้อสอบแบบอัตนัย เป็นต้น

ข. แบบทดสอบที่ใช้ Key โดยการทำพลาสติกใส เจาะรูเฉพาะคำตอบที่ถูกต้อง ตรวจโดยทาบกับกระดาษคำตอบ

ค. แบบทดสอบที่ตรวจโดยเครื่องจักรแทนคน ข้อสอบในข้อ ข. และ ค. จะเป็นข้อสอบแบบปรนัย

4.4 การจัดประเภทตามการนำผลจากการสอบไปใช้ จำแนกแบบทดสอบได้ ดังนี้

ก. แบบทดสอบที่ครูสร้างขึ้น (Teacher-wode Test) เช่น ข้อสอบต่างๆ ที่ใช้ในโรงเรียน ข้อสอบดังกล่าวเป็นเครื่องกระตุ้นให้นักเรียนสนใจบทเรียน หรือใช้วัดความพร้อมของนักเรียนก่อนที่จะเริ่มเรียนเรื่องใหม่ต่อไป

ข. แบบทดสอบมาตรฐาน (Standardized Test) เป็นแบบทดสอบมาตรฐาน ซึ่งมีมาตรฐานในการดำเนินการสอบและมาตรฐานในการให้คะแนนแบบทดสอบดังกล่าวใช้เป็นหลักในการวัดผลและเปรียบเทียบผล เพื่อประเมินค่าการเรียนการสอน

4.5 การจัดประเภทตามสิ่งที่ต้องการจะวัด แบ่งออกเป็น 5 ประเภท คือ

ก. แบบทดสอบผลสัมฤทธิ์ (Achievement Test) มุ่งที่จะวัดความสำเร็จเชิงวิชาการเป็นส่วนใหญ่ เป็นการวัดความรู้ ทักษะ และสมรรถภาพทางสมองของเด็กที่ได้รับจากประสบการณ์ทั้งหลาย จากโรงเรียนและที่บ้าน

ข. แบบทดสอบความถนัด (Aptitude Test) ใช้วัดสติปัญญาของเด็ก เป็นการคาดคะเนผลการเรียนภายหน้า ว่าเด็กสามารถเรียนไปได้ไกลเท่าใด

ค. แบบทดสอบวัดบุคลิกภาพและการปรับตัว (Personality and Adjustment Test) เป็นแบบทดสอบที่ซับซ้อนที่สุดในการวัดด้านจิตวิทยา อาจจะเป็นแบบสอบถามหรือการสัมภาษณ์

ง. แบบทดสอบความสนใจ (Interest Test) ใช้วัดความสนใจด้านต่างๆ เช่น ความสนใจเรื่องอาชีพ การกีฬาและการพักผ่อน เป็นต้น

จ. แบบสอบทัศนคติ (Attitude Test) เพื่อทดสอบทัศนคติทางสังคม ศาสนา และการเมือง ฯลฯ

5. การจัดอันดับคุณภาพหรือมาตรการประมาณค่า (Rating Scales) เป็นวิธีการสำหรับตีราคาคุณภาพหรือคุณค่าของพฤติกรรมต่างๆ ของมนุษย์ การตีราคาต้องทำอย่างยุติธรรม ไม่เอนเอียง ถ้าทำได้การจัดอันดับคุณภาพก็จะเป็นเครื่องมือที่เชื่อถือได้

การจัดอันดับคุณภาพ จะใช้วัดสติปัญญาหรือความรู้ทั่วไป หรือวัดความประพฤติหรือคุณลักษณะที่เป็นนามธรรม เช่น ความสามารถ ความดีงาม เป็นต้น

การจัดอันดับคุณภาพแบ่งออกเป็น 3 ชนิด คือ

5.1 Rating Method เป็นเทคนิคในการจัดอันดับคุณภาพที่ผู้สอนในโรงเรียนนิยมใช้เป็นอย่างยิ่ง เพราะสะดวกและง่ายต่อการคิด เหมาะสำหรับการใช้คะแนน วิชาที่มีลักษณะเป็นนามธรรม วิชาที่ต้องปฏิบัติจริงและวิชาที่ต้องบรรยาย เช่น ศิลปปฏิบัติ ศิลปะศึกษา คะแนนความประพฤติ คะแนนพัฒนาการทางอารมณ์และสังคม รวมทั้งการให้คะแนนข้อสอบอัตนัยหรือข้อสอบเรียงความ โดยผู้สอนต้องตีราคาคุณลักษณะหรือผลงานออกเป็นอันดับ โดยการจัดกลุ่มของผลงานนั้นๆ ออกเป็นกลุ่มใหญ่ๆ ก็กลุ่มก็ได้ตามความเหมาะสม ผู้สอบหรือผู้รวบรวมข้อมูลจะจัดอันดับกลุ่มตั้งแต่ ดีที่สุด ดีมาก ดี ปานกลาง พอใช้ ยังไม่ดี ไม่ดีเลย ส่วนมากมักนิยมแบ่งกลุ่มเป็นเลขคู่ เพื่อยึดกลุ่มกลางเป็นหลัก พยายามเรียงลำดับในกลุ่มให้ละเอียดที่สุดเพื่อที่จะให้ผลที่เที่ยงตรงมากที่สุด แล้วนำกลุ่มเหล่านั้นมาเปรียบเทียบกัน แล้วจึงเปลี่ยนค่าของอันดับมาเป็นตำแหน่งร้อยละหรือเปอร์เซ็นต์อีกครั้ง ก็จะทราบว่าบุคคลนั้นมีความสามารถเหนือกว่าหรือด้อยกว่าใครก็ตาม

5.2 Numerical Rating Scale เป็นวิธีการจัดอันดับคุณภาพที่สร้างขึ้นโดยใช้รหัสตัวเลขสำหรับตีราคาคุณค่าของสิ่งที่ต้องการว่าดีมากน้อยเพียงไร โดยให้ค่าของอันดับที่ดีที่สุดเป็น 4 และลดลงเรื่อยๆ จนถึงไม่ดีที่สุด ซึ่งมีค่าเท่ากับ 0 (ศูนย์)

5.3 Graphic Rating Scale การจัดอันดับคุณภาพแบบนี้เหมาะสำหรับวัดทัศนคติหรือความคิดเห็นของบุคคล เป็นการวัดที่มีคุณลักษณะเฉพาะ คือเป็นเส้นตรงซึ่งอาจอยู่ในแนวตั้งหรือแนวนอนก็ได้ เวลาจัดอันดับให้ทำเครื่องหมายบนเส้นตรงนี้ ในตำแหน่งใดก็ได้ บนเส้นตรงจะมีจุดบอกคุณลักษณะต่างๆ ไว้ เช่น ต้องตรวจสอบว่าสมาชิกของชุมชนคนหนึ่งทำงานคล่องแคล่วเพียงไร

การวางแผนเพื่อการศึกษาความคิดเห็น (Planning for Opinion Studies)

ก่อนที่เราจะทำการศึกษาความคิดเห็นใดๆ จากชุมชน เราควรจะได้ตามปัญหาเหล่านี้แก่ตัวเองเสียก่อน

1. **อะไรคือปัญหาที่แท้จริงที่ต้องการศึกษา** บางครั้งเรามักจะปักใจเชื่อเองว่าเป็นประเด็นสำคัญโดยปราศจากการไตร่ตรอง และมีได้คาดล่วงหน้าเอาไว้บ้างว่าจะใช้อะไรเข้าแก้ปัญหาสำหรับการกระทำการศึกษาความคิดเห็น หากได้จัดให้มีประเด็นสำคัญสำหรับการศึกษาก็จะช่วยให้การดำเนินงานมีเป้าหมายยิ่งขึ้น

2. **ควรจะใช้วิธีการใดในการหาข้อมูลที่ต้องการเพื่อให้ได้ผลดีที่สุด** วิธีการเลือกก็ย่อมขึ้นอยู่กับปัญหาและวัตถุประสงค์ เช่นปัญหาว่าประชาชนจะเห็นด้วยกับประเด็นการศึกษาประเด็นเดิมนั้นหรือไม่ ดูจะเป็นการสิ้นเปลืองและไร้ความหมายหากจัดให้มีการสำรวจแบบสัมภาษณ์รายบุคคล ทั้งนี้สามารถจัดทำได้ดีกว่าด้วยการใช้การเปิดอภิปรายแบบ (Open Forum Panel) หรือปรึกษาจากคณะกรรมการที่ปรึกษา

3. **จะต้องใช้ค่าใช้จ่ายมากน้อยเพียงใดในการทำการสำรวจนี้** ปัญหาอันนี้ขึ้นอยู่กับสภาพการศึกษาปัญหานั้นๆ เช่นว่าจะสำรวจเมืองใหญ่ ค่าใช้จ่ายก็แพง ด้วยเหตุนี้นักบริหารการศึกษาหลายคนจึงหลีกเลี่ยงการสำรวจความคิดเห็นดังกล่าว ซึ่งความจริงน่าจะได้ตระหนักถึงการศึกษาล่วงหน้าว่าถึงอย่างไรก็ค่าใช้จ่ายน้อยกว่าการที่ได้กระทำลงไปแล้วประสบกับการต่อต้านจนล้มเหลว

4. **จะต้องใช้เวลาในการสำรวจจำนวนมากน้อยเพียงใด** ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับกระบวนการสำรวจที่ใช้หากเปิดการอภิปรายแบบเปิด (Open Forum) หรือปรึกษาจากคณะกรรมการที่ปรึกษาก็จะใช้ระบบระยะเวลาสั้นและรวดเร็ว หากใช้การจัดแบบ ส่งแบบสอบถามหรือการสัมภาษณ์โดยตรง อาจต้องใช้เวลาหลายสัปดาห์

5. **ใครจะเป็นผู้นำหรือร่วมทำการสำรวจ** ปกติผู้บริหารมักไม่มีความรู้ทางเทคนิคของการสำรวจ เขาเพียงแต่สามารถที่จะใช้วิธีการง่ายๆ ซึ่งไม่ใช่หลักวิทยาศาสตร์มากนัก ในกรณีที่ต้องใช้เทคนิคการสำรวจเป็นอย่างมาก น่าจะได้จ้างหรือหาผู้เชี่ยวชาญทางด้านนี้มาดำเนินการเป็นพิเศษ นอกจากนี้วิธีที่ใช้ได้ผลและดูไม่สิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายมากนักก็คือ การส่งบุคลากรภายในไปรับการฝึกอบรมพิเศษเพื่อมาทำการสำรวจ

6. **จะนำผลจากการสำรวจไปใช้ประโยชน์ได้อย่างไร** ผลจากการสำรวจอาจทำให้เราเห็นความสำคัญของโครงการพิเศษบางอย่างที่ต้องการนอกเหนือไปจากการสอน

ตามปกติ เช่น การศึกษาผู้ใหญ่ การฝึกอาชีพ ฯลฯ การสำรวจใดๆ ก็ตาม หากสำรวจเพียงเพื่อรู้ไว้เท่านั้น นับว่ายังไม่พอ การนำเอาข้อมูลหรือผลจากการสำรวจไปใช้ให้เป็นประโยชน์นั้น มีความสำคัญมากกว่า

โดยทั่วไปแล้วจะนำผลจากการสำรวจมาจัดพิมพ์เป็นสิ่งพิมพ์เผยแพร่เพื่อแจกจ่ายแก่ผู้สนใจรวมทั้งประชาชนในชุมชน ซึ่งนับว่าเป็นประโยชน์ในการสร้างความสนใจและความเข้าใจที่ดีต่อระบบการศึกษา และนั่นย่อมหมายถึงการให้การสนับสนุนอย่างเต็มใจต่อระบบการศึกษานั้นๆ

ตัวอย่าง
แบบสอบถามที่ใช้ประชาชนในชุมชน
“ปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน”

คำชี้แจงประกอบในการตอบแบบสอบถาม

1. แบบสอบถามชุดนี้สำหรับผู้บริหาร-อาจารย์กับผู้ปกครองนักเรียน
2. แบบสอบถามชุดนี้มีความมุ่งหมายที่จะศึกษาปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน
3. โปรดทำเครื่องหมาย ✓ ลงในช่องว่างที่ท่านเห็นด้วยมากที่สุด
4. แบบสอบถามนี้แบ่งเป็น 2 ตอน คือ
ตอนที่ 1 เป็นคำถามเกี่ยวกับสถานภาพส่วนตัวของผู้ตอบแบบสอบถาม
ตอนที่ 2 เป็นคำถามเกี่ยวกับปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน

ตอนที่ 1 สถานภาพของผู้ตอบแบบสอบถาม

1. เพศ	☐ ชาย	☐ หญิง	
2. วุฒิการศึกษา	☐ ต่ำกว่าปริญญาตรี	☐ ปริญญาตรี	
	☐ ปริญญาโทหรือสูงกว่า		
3. สถานภาพ	☐ โสด	☐ สมรส	☐ อื่นๆ
4. อาชีพของผู้ปกครอง	☐ รับราชการ	☐ รับจ้าง	
	☐ ประกอบอาชีพส่วนตัว	☐ รัฐวิสาหกิจ	
5. ฐานทางเศรษฐกิจรายได้	☐ ต่ำกว่า 5,000 บาท	☐ 5,001-10,000	
	☐ 10,001-15,000	☐ 15,001 ขึ้นไป	

ปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน

ปัญหาความสัมพันธ์ ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน	ระดับปัญหา				
	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด
การวางแผนงานสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน					
1. โรงเรียนมีการประชุมปรึกษาหารือระหว่างผู้บริหารโรงเรียนและบุคลากรหลักของโรงเรียนเพื่อวางแผนสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน					
2. โรงเรียนได้ศึกษาข้อมูลจากชุมชนก่อนการวางแผนสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน					
3. โรงเรียนได้ร่วมมือกับชุมชนในการวางแผนสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน					
4. โรงเรียนได้กำหนดแนวทางการดำเนินงานตามแผนการสร้างความสัมพันธ์กับชุมชนไว้อย่างชัดเจน					
5. โรงเรียนได้ดำเนินการสร้างความสัมพันธ์กับชุมชนอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง					
6. โรงเรียนได้กำหนดวิธีการและแนวปฏิบัติตามวิสัยทัศน์ไว้อย่างชัดเจนให้ชุมชนทราบ					
7. โรงเรียนจัดให้มีประกาศเกียรติคุณและแจ้งชื่อผู้อุปการคุณต่อโรงเรียนให้ชุมชนได้ทราบ					
8. โรงเรียนจัดให้มีประกาศ โฆษณาและสิ่งพิมพ์ เพื่อเผยแพร่ข่าวสารของโรงเรียนให้กับชุมชนได้ทราบและเข้าใจในนโยบายและกิจกรรมของโรงเรียน					

ปัญหาความสัมพันธ์ ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน	ระดับปัญหา				
	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด
9. โรงเรียนจัดให้มีการแนะนำและเผยแพร่ประวัติและผลงานนักเรียนดีเด่นของโรงเรียนให้ชุมชนได้รับทราบ					
10. โรงเรียนส่งเสริมให้มีการจัดนิทรรศการทางวิชาการและแสดงผลงานของนักเรียนเพื่อเปิดโอกาสให้ชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วม					
การให้บริการชุมชน					
11. โรงเรียนได้จัดบริการข่าวสารข้อมูล เช่น บริการห้องสมุด หนังสือพิมพ์ วารสาร สิ่งพิมพ์ บริการ Internet อบรม/สัมมนา ต่างๆ ให้ชุมชนอย่างสม่ำเสมอ					
12. โรงเรียนมีการสำรวจข้อมูลปัญหาสุขภาพอนามัยของชุมชน และประสานงานเกี่ยวกับหน่วยงานด้านสุขภาพอนามัย เพื่อให้ความช่วยเหลือ					
13. โรงเรียนให้ชุมชนใช้วัสดุ อุปกรณ์ต่างๆ ของโรงเรียน เช่น อุปกรณ์กีฬา เครื่องมือการเกษตร ดนตรีพื้นเมือง เป็นต้น					
14. โรงเรียนได้เปิดโอกาสให้ชุมชนใช้อาคารสถานที่ของโรงเรียน เช่น หอประชุม สนามกีฬา อาคารเรียน เป็นต้น					
15. โรงเรียนได้จัดให้คณะครู-อาจารย์ออกเยี่ยมเยียนผู้ปกครองนักเรียน					

ปัญหาความสัมพันธ์ ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน	ระดับปัญหา				
	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด
การมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน					
16. โรงเรียนได้เป็นผู้นำและกรรมการสำคัญในการจัดงานประเพณีต่างๆ ของชุมชน					
17. โรงเรียนร่วมมือกับชุมชนในการจัดกิจกรรม เช่น การแก้ปัญหายาเสพติด เอดส์ สิ่งแวดล้อม การกำจัดขยะ เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคมอย่างสม่ำเสมอ					
18. โรงเรียนเป็นผู้นำชุมชนในการจัดกิจกรรมพัฒนาสาธารณประโยชน์ของชุมชน					
19. โรงเรียนเข้าร่วมกิจกรรมอันเป็นสาธารณประโยชน์ของท้องถิ่น เช่น การปลูกต้นไม้					
20. โรงเรียนให้ความร่วมมือกับหน่วยงานราชการในการพัฒนาความเจริญให้กับชุมชน					
การได้รับความสนับสนุนจากชุมชน					
21. โรงเรียนได้จัดตั้งชมรม สมาคม มูลนิธิ เพื่อสนับสนุนโรงเรียน เช่น สมาคมผู้ปกครองนักเรียน สมาคมศิษย์เก่า ชมรม มูลนิธิ					
22. โรงเรียนได้รับความช่วยเหลือสนับสนุนด้านการเงินหรือวัสดุอุปกรณ์การศึกษาจากชุมชน					

ปัญหาความสัมพันธ์ ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน	ระดับปัญหา				
	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด
23. โรงเรียนได้ขอความร่วมมือจากวิทยากร ผู้มีความรู้ความชำนาญในสาขาวิชาต่างๆ ในท้องถิ่นเพื่อสนับสนุนการจัดการเรียน การสอนในโรงเรียน					
24. โรงเรียนได้ขอความร่วมมือจากผู้ปกครอง นักเรียนในการรักษาระเบียบวินัยและ แนวทางแก้ปัญหาอื่นๆ ของนักเรียน					
25. โรงเรียนได้ร่วมปรึกษาและรับฟังความ คิดเห็นจากประชาชนและผู้ปกครอง นักเรียน เพื่อหาแนวทางในการพัฒนา โรงเรียน					
การประเมินผลงานสร้างความสัมพันธ์ ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน					
26. โรงเรียนได้จัดตั้งคณะกรรมการประเมิน ผลการดำเนินงานสร้างความสัมพันธ์กับ ชุมชน					
27. โรงเรียนได้มีการสำรวจความคิดเห็นของ ชุมชนที่มีต่อการจัดบริการในด้านต่างๆ ของโรงเรียน					
28. โรงเรียนได้จัดให้มีการประเมินผลความ ร่วมมือของผู้ปกครองนักเรียนในการให้ การสนับสนุนกิจการของโรงเรียน					

ปัญหาความสัมพันธ์ ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน	ระดับปัญหา				
	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด
29. โรงเรียนได้จัดให้มีการสำรวจผลการดำเนินงานด้านประชาสัมพันธ์ของโรงเรียนกับชุมชน					
30. โรงเรียนได้นำผลการประเมินมาใช้ในการวางแผนงานสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน					